

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Δ. ΠΑΠΠΑΣ

«ΤΣΑΜΗΔΕΣ» ΚΑΙ «ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ»

Η προέλευση και η σημασία της ονομασίας τους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Δ. ΠΑΠΠΑΣ

Κωδ. Εγγρ. 7638

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ	
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	53400
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	1-11-2012
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.	94953 ΠΑΠ

«ΤΣΑΜΗΔΕΣ» ΚΑΙ «ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ»

Η προέλευση και η σημασία της ονομασίας τους

ΑΝΑΤΥΠΟ

Φηγός

Γράμματα - Τέχνες - Πολιτισμός

(με διορθώσεις και προσθήκες) από τα τεύχη 22 και 23 της έκδοσης της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ιωαννίνων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

© Στέφανος Δ. Παππάς
Εμ. Ξάνθου 5
45445 Ιωάννινα
Τηλ 26510 37520

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Προοίμιο	5
Ιστορημένες μαρτυρίες για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά»	5
Ευρωπαίοι περιηγητές και ιστορικοί για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά».....	9
Ηπειρώτες λόγιοι και ιστοριογράφοι του 19ου αιώνα για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά»	14
Άλλοι Έλληνες συγγραφείς του 19ου αιώνα για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά»	20
Οι απόψεις για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά» στον 20ο και 21ο αιώνα	21
Οι «Τσάμηδες» και η «Τσαμουριά» στον αθηναϊκό και στον ηπειρωτικό τύπο.....	36
Οι όροι «Τσαμουριά» και «Τσάμηδες» σε εγκυκλοπαίδειες, λεξικά και τοπικά, ηπειρωτικά γλωσσάρια	39
Διαπιστώσεις και επισημάνσεις	42
Και η κατακλείδα.....	45

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Προοίμιο

Οι όροι «**Τσάμηδες**» και «**Τσαμουριά**» επανέρχονται, κατά διαστήματα, στο κέντρο της επικαιρότητας, κυρίως όταν ακραίοι κύκλοι της Αλβανίας ανακινούν το λεγόμενο «**Τσάμικο**»: θέμα με πολλές πτυχές και ποικίλες διαστάσεις, που αποτελεί ένα ακόμη «αγκάθι», ανάμεσα στις σχέσεις της Ελλάδας με τη γείτονα χώρα.

«**Τσαμουριά**» ονομάζουν, ακόμη και σήμερα, κάτοικοι της Ηπείρου την περιοχή που καλύπτει ο σημερινός νομός Θεσπρωτίας, ενώ «**Τσάμηδες**» αποκαλούνται οι κάτοικοί της. Ακόμη «**τσάμικος**» είναι από τους παραδοσιακούς δημοτικούς χορούς, γνωστός σ' όλη τη χώρα, ιδιαίτερα στην Ήπειρο, στην Ρούμελη, στην Θεσσαλία και στην Πελοπόννησο, με κύριο χαρακτηριστικό του τις έντυπωσιακές φιγούρες του πρώτου χορευτή, ενώ, εν χρήσει, στην καθομιλουμένη είναι η έκφραση «μας έγινε τσάμικος ταμπάκος», η οποία υποδηλώνει «το φορτικό, ενοχλητικό άτομο».

Τόσο το εθνικό «**Τσάμηδες**», όσο και το τοπωνύμιο «**Τσαμουριά**», σε φιλολογικά, αλλά και σε επίσημα ελληνόγλωσσα κείμενα, παλαιότερα και τωρινά, συναντώνται και με τους εξής άλλους τύπους: **Τσάμιδες**, **Τσιάμη(ι)δες** ή **Τζάμη(ι)δες**, και **Τσαμουριά**, **Τσαμουριά**, **Τσ(ι)αμουργιά**, **Τσαμπουργιά**, **Τζαμουριά** ή **Τζαμουρ(γ)ιά**. Ακόμη ορισμένοι το τοπωνύμιο «**Τσαμουριά**» το αναφέρουν και ως «**Τσάμικο**».

Ιστορημένες μαρτυρίες για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά».

Ο **Δ. Μ. Σάρρος**, Ηπειρώτης, εκπαιδευτικός και ιστοριοδίφης, στην έρευνά του «Γράμματα αναφερόμενα εις την ιστορίαν του Σουλίου και Πάργης», που φιλοξένησαν τα «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ**», στα 1926, μας παραδίδει επιστολή, αποκειμένη στα αρχεία της Ιονίου Γερουσίας στην Κέρκυρα, την οποία υπογράφουν εκπρόσωποι Σουλιωτών στις «1 Αλοναρίου 1800 από Σούλη», και απευθύνεται προς «Τον εκλαμπροτατον και ευγενεστατον αρχοντου της χορας τον Κοριφον. Εις Κοριφους.», όπου, μεταξύ άλλων, μνημονεύεται ότι «...ολοι η Τζαμουρια επερικυκλωσαν ολον τον τοπον μας και με καθημερινους πολεμους μας επηραν διαφορα χωρια μας...».

Δυο δεκαετίες και κάτι αργότερα, στις 27 Μαΐου 1821, «Αγάδες Τσάμι-

δες» και «Καπετανέοι Σουλιώται», συνυπογράφουν «επωφελή συνθήκην ειρήνης», γνωστή ως «Συνθήκη Γλυκής». Το κείμενο της συνθήκης μας διασώζει ο **Ι. Φιλήμων**, αγωνιστής του '21, δημοσιογράφος και ιστορικός, στο τετράτομο έργο του «Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επανάστασεως», στα 1859, και συγκεκριμένα στο παράρτημα του δεύτερου τόμου το οποίο επιγράφει «Τα προκαταρκτικά του Σουλίου (α)». Στο κείμενο της συνθήκης, μεταξύ άλλων αναφέρεται: «...Οι Σουλιώται θέλομεν να δυσκολεύεται στο εξής η εναντίον μας δύναμις από το μέρος της Τσαμουριάς...».

Μετά από ένα μήνα, στις 26 Ιουνίου 1821, ο **Δ. Υψηλάντης**, ηγετική μορφή της εξέγερσης του '21, στο ξεκίνημα επιστολής του την οποία υπογράφει ως «Πληρεξούσιος του Γενικού Επιτρόπου», επιστολή που μας διασώζει επίσης ο **Ι. Φιλήμων** στις σημειώσεις και έγγραφα του τέταρτου τόμου του έργου του, γράφει: Ανδρειότατοι αρχηγοί, Πρόνιο και Τζακάρη και πάντες οι Τζάμιδες χαίρεται!

«...Και μας έδωσε γρόσια δια να στρατολογήσομε εις την Τσαμουριά, όπου ήσαν εχθροί του Αλή πασά. Επεράσαμεν εις την Τσαμουριά, και εκάμαμεν 3000 μισθωτούς Τσάμηδες και ήλθαμε εις την Πάργα, και τους εμβαρκάραμε δια την Άγια Μαύρα. Η σύναξις έμελε να γίνει εις την Άγια Μαύρα και Ζάκυνθο...», σημειώνει ο αγωνιστής της εξέγερσης του '21 **Θ. Κολοκοτρώνης** στα απομνημονεύματά του - τα οποία θησαυρίζονται στον πρώτο τόμο στην έκδοση «Τερτσέτη Άπαντα» που «αναστύλωσε» ο **Γ. Βαλέτας**, φιλόλογος από τη Λέσβο, μελαμπητής και εκδότης έργων νεοελλήνων λογοτεχνών, στα 1958 - αναφερόμενος στη συμφωνία που συνέπραξε μαζί με το συναγωνιστή του Αλή Φαρμάκη, στην Κέρκυρα, με τον Γάλλο γενικό διοικητή Δονζελότ προκειμένου να προχωρήσει η εξέγερση στον Μοριά, ενάντια στο γιο του Αλή πασά που ηγεμόνευε τότε εκεί, τον Βελή πασά.

Ακόμη σε κατάλογο τσιφλικιών του Αλή πασά, που διαμόρφωσε ο **Χρ. Δ. Φιλπτάς**, Ηπειρώτης «Διδάσκαλος του Γένους», καθηγητής στην Ιόνιο Ακαδημία και μας παραδίδει ο **Σπ. Π. Αραβαντινός**, Ηπειρώτης, γεννημένος στα Γιάννενα, νομικός, αρεοπαγίτης που διετέλεσε και υπηρεσιακός υπουργός, στο βιβλίο του «Ιστορία Αλή Πασά Τεπελενλή», στα 1899 - που στηρίχθηκε σε ανέκδοτο έργο το οποίο συνέγραψε ο πατέρας του **Π. Αραβαντινός** με τίτλο «Βιογραφία του Τεπελενλή Αλή Πασά» - στην **Τζαμουριά** καταχωρίζονται: 65 χωριά και κώμες ως τσιφλίκια του Αλή πασά, τα οποία ανήκαν στις περιοχές Παραμυθιάς, Φαναριού και Μαργαριτιού.

Στο μεταξύ, τον Αύγουστο στα 1831, με «υψιλόν μπουγιουρτί» του, ο «σαδέρ αζάμ εφέντι» - σαδ(η)ραζάμης ή μέγας βεζύρης, οθωμανός τιτλούχος, επικεφαλής ανώτατης περιφερειακής διοικητικής μονάδας - Ρεσίτ πασάς, γνωστός και ως Κιουταχής, απευθύνεται στους ραγιάδες «...των χωρίων

του Καζά της Τζαμουριάς, Μαργαρίτι, φανάρι και ντάγι...», καθώς μας πληροφορεί ο **Σπ. Μουσελίμης**, Θεσπρωτός εκπαιδευτικός, ιστοριογράφος και λογοτέχνης, στα 1975, στο σημείωμά του με τίτλο «Επανάσταση του Μουσταφά πασά» από το πόνημά του «Ιστορικοί Περίπατοι ανά τη Θεσπρωτία», που δημοσιεύεται σε συνέχειες στην «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ», και ανατυπώθηκε σε ομότιτλο βιβλίο, στα 1976.

Ακόμη, στα 1845, σε αναφορά του ο **Τ. Κλέριτζης**, υποπρόξενος της Ελλάδας στην Ήπειρο, προς «το επί του βασιλικού οίκου και επί των Εξωτερικών Σχέσεων Β. υπουργείο», με αριθμό 207, αποκειμένη στο αρχείο υπουργείου Εξωτερικών, που δημοσιεύει ο **Μ. Κοκολάκης**, λέκτορας Ιστορίας στο πανεπιστήμιο Αθηνών, στη μελέτη του «Το Ύστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι», στα 2003, μνημονεύει την «...Επαρχία Τσαμουριάς συμπεριλαμβάνουσα την Παραμυθίαν και Πάργαν μέχρι Πρεβέζης και Σούλι...», ως μία από «...τας επαρχίας της κάτω Αλβανίας...».

Και στα 1868, ο **Zwiedinek**, πρόξενος της Αυστρίας στα Γιάννενα, στη διπλωματική του έκθεση που μας θησαυρίζει ο **Ευρ. Σούρλας**, Κονιτσιώτης παιδαγωγός και συγγραφέας, στο σημείωμά του «Η Ήπειρος επί τουρκοκρατίας», στα «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», στα 1937, θεωρεί ότι η «**Τσαμουργιά**» είναι μία από τις κυριότερες επαρχίες της Ηπείρου.

Γενικότερα, «**Τσαμουριά**» ονομαζόταν σίγουρα τον τελευταίο αιώνα της οθωμανικής κυριαρχίας η περιοχή που κάλυπταν στο βιλαέτι Ιωαννίνων: οι καζάδες Παραμυθιάς ή Αϊδονάτ(ου) ή Αϊντονάτ και Φιλιατών του σαντζακιού Ιωαννίνων, ο καζάς Μαργαριτιού του σαντζακιού Πρέβεζας και αρκετά χωριά του καζά Δελβίνου που ανήκε στο σαντζάκι Αργυροκάστρου.

Ο **Μ. Κοκολάκης**, στην εργασία του που προαναφέρθηκε, υποστηρίζει, πως, μετά τα 1846, σε σαλναμέδες, δηλαδή σε ετήσιες ενημερωτικές εκδόσεις της οθωμανικής κυβέρνησης, που περιλάμβαναν ημερολόγιο, την κρατική διοικητική διαίρεση, κατάλογο υπαλλήλων κεντρικών υπηρεσιών και αξιωματούχων της περιφερειακής διοίκησης και άλλες ανάλογες πληροφορίες, μνημονεύεται το «**Τσαμλίκ σαντζαγί**», δηλαδή το «**σαντζάκι Τσαμουριάς**».

Και προσθέτει ότι «**σαντζάκι Τσαμουριάς**», από το όνομα της γεωγραφικής περιοχής που κάλυπτε, ή «**σαντζάκι Ηγουμενίτσας**», από την ελληνική ονομασία της έδρας του, ήταν γνωστό το «**σαντζάκι Ρεσαδιέ**», που συστάθηκε μετά την επανάσταση των Νεότουρκων στα 1910, με την απόσπαση των καζάδων Φιλιατών και Παραμυθιάς από το σαντζάκι Ιωαννίνων, και τον καζά Μαργαριτιού. Ας σημειωθεί ότι «**Ρεσαδιέ**» ή «**Ρεσατγέ**» ονομάσθηκε η **Ηγουμενίτσα** προς τιμή του σουλτάνου Μεχμέτ Ε΄ Ρεσάτ, ο οποίος καταγόταν από το Ρεσαδιέ της Σμύρνης της Μικράς Ασίας.

Είναι αξιοσημείωτο, επίσης, ότι Ευρωπαίοι χαρτογράφοι σε έργα τους που εκδόθηκαν τον 16ο, 17ο ή 18ο αιώνα, αναφέρουν περιοχή με τις ονομασίες **THESPROTI, THESPROTI, THESPROTIA, THESPROTES**, χωρίς βεβαίως σταθερά κάθε φορά όρια, η οποία ανήκε στην ευρύτερη περιοχή **EPIRUS**.

Όμως στις αρχές του 19ου αιώνα, σε χάρτη της Αλβανίας, ασπρόμαυρης χαλκογραφίας, σοβαρής για την εποχή του αξιοπιστίας, η περιοχή ονομάζεται **TZAMOURIA** και συνορεύει, στα βόρεια, με τη **LIPOURIA**. Το χάρτη φιλοτέχνησε ο **C. R. Cockerell**, Άγγλος αρχιτέκτονας ο οποίος επισκέφθηκε την Κωνσταντινούπολη και περιοχές της βαλκανικής χερσονήσου τη δεύτερη δεκαετία του 19ου αιώνα. Ο χάρτης δημοσιεύεται στις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του **T. S. Hughes**, Άγγλου θεολόγου και περιηγητή, που κυκλοφόρησαν στα 1820 με τίτλο «Travels in Sicily, Greece and Albania», και σε δεύτερη έκδοση στα 1830, με τίτλο «Travels in Greece and Albania».

Ακόμη, **TZAMHDES**, ονομάζει περιοχή πάνω από τον ποταμό Θύαμι ή Καλαμά, απέναντι της Κέρκυρας, ο «Χάρτης Γενικός της Ηπείρου» που δημιούργησε ο **Κοσμάς ο Θεσπρωτός**, λόγιος ιεροδιάκονος, την τέταρτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Χάρτης χειρόγραφος ο οποίος είναι ενσωματωμένος στην έκδοση της Ε.Η.Μ. «Κοσμά Θεσπρωτού και Αθανασίου Ψαλίδα. Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου», με προλεγόμενα και σημειώσεις που υπογράφει ο **Αθ. Χ. Παπαχαρίσης**, στα 1964.

ΤΣΑΜΟΥΡΙΑ ονομάζεται, επίσης, η περιοχή που εκτείνεται μεταξύ του Ιονίου πελάγους και των περιοχών Φαναρίου, Σουλίου, Τσαρκοβίστας, Παραμυθιάς και Φιλιατών, σε χάρτη της Ηπείρου που περιλαμβάνει το βιβλίο «Ιστορία Αλή Πασά του Τεπελενλή», το οποίο μας παραδίδει ο **Σπ Π. Αραβαντινός**, όπως προσημειωνήθηκε.

Στο μεταξύ, ο **Χατζή Σεχρέτ(η)ς**, αλβανικής καταγωγής αξιωματούχος του Αλή πασά, γνωστός και ως **Χατζή Σεχρής, Χατζή Σεχρές, Χατζή Σεχράνης, Χατζή Σεχριέτης, Χατσή Σεχρέτης** ή **Χατζή Σιρέτ**, στο εκτεταμένο στίχουρμα του «Αληπασιάς» ή «Αληπασιάδα» - το κείμενό του μας θησαυρίζει ο **Κ. Ν. Σάθας**, μεσαιωνοδίφης και ιστοριογράφος, στο δοκίμιό του «Ιστορικά διατριβαί», στα 1870 - όπου περιγράφει τη ζωή και τη δράση του Αλή πασά, αναφερόμενος στις διαπραγματεύσεις του στα ύστερα χρόνια του 18ου αιώνα με τους αγάδες και τους μπέηδες της Τσαμουριάς, αλλά και στις συγκρούσεις του Αλή πασά μαζί τους στο ξεκίνημα του επόμενου αιώνα, χρησιμοποιεί τους όρους: «**Τσάμηδες**», «**Τζάμιδες**», «**Τσαμουριά**», «**Τσαμουργιά**» και «**Τζαμουργιά**».

Αλλά και ο **Κ. Δ. Τζουκαλάς**, «λογιώτατος Ιωαννίτης», στα 1823, στο δικό του στίχουρμα «Ιστορία του βεζύρ Αλή πασιά Τεπελενλή», που μας παραδίδει ο **Φ. Σαγκούνης**, καθηγητής Μαθηματικών στη Ζωσιμαία Σχολή

Ιωαννίνων, στα «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», στα 1934, μνημονεύει συγκρούσεις Σουλιωτών με τους «τζάμιδες» και την «Τζ(ι)αμουριά» ή «Τζιαμουργιά».

«Η ανταρσία των Τσάμιδων» είναι ένα από τα δημοτικά τραγούδια της Ηπείρου που αποθησαυρίζει ο Π. Αραβανπινός, Ηπειρώτης, γεννημένος στην Πάργα, εκπαιδευτικός, λόγιος και ιστοριογράφος, στο έργο του «Συλλογή Δημωδών Ασμάτων της Ηπείρου», το οποίο εξέδωσαν οι γιοί του στα 1880, και αναφέρεται στο ιστορικό γεγονός ότι

«...όλ' οι Τσάμιδες, πρώτ' οι Παραμυθιώταις
όλοι κεφάλ' εσήκωσαν, και τώχουν σπκωμένο...»

με σκοπό «...Τα Γιάννενα να κάψουν...». Όμως ο Ιμίν πασάς που ηγεμόνευε στα Γιάννενα τους αντιμετώπισε με επιτυχία στην Βελτσιστα, σήμερα Κληματιά, οπότε «οι Τσάμιδες οι μαύροι» τελικώς

«...Τσάκισαν κ' εγύρισαν ταις πλάταις,
κι' αφήνουν κάππαις κι' άρματα κ' έφευγαν σαν τα γίδια».

Ακόμη η «Τσαμουριά», οι «Τσάμισσαις», και οι «Τσάμιδες», που μαζί με τους «Λιάπιδες» και τους «Τόσκιδες» «...εχτύπησαν κ' έχασαν του Βασιλιά τ' ασκέρια...», μνημονεύονται σ' ένα άλλο δημοτικό τραγούδι της ίδιας συλλογής με τίτλο «Η επανάστασις των Αλβανών». Σ' αυτό περιγράφονται οι αντιδράσεις στη «μαύρη την Αρβανιτιά», στα 1847, ώστε να μην εφαρμοστούν στην περιοχή οι μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, γνωστές ως «Τανζιμάτ», ιδιαίτερα η εφαρμογή υποχρεωτικής στράτευσης, στον οθωμανικό στρατό, των ανδρών.

Τραγούδι με παρόμοιο θέμα είναι και εκείνο με τίτλο «Αιχμαλωσία Γραικών», που περιλαμβάνεται στα «Άσματα Δημοτικά της Ελλάδος», που εξέδωσε στα 1852 ο Σπ. Ζαμπέλιος, Λευκαδίτης λόγιος. Στο τραγούδι αυτό μνημονεύονται οι «Τζάμιδες», όπως επίσης και στο τραγούδι «Οι κλέφται και ο Ιμίν πασάς» της ίδιας συλλογής, όπου περιγράφεται η προαναφερθείσα επιχείρηση των Τσάμηδων να καταλάβουν τα Γιάννενα· επιχείρηση που απέκρουσε με επιτυχία ο Ιμίν πασάς.

Ευρωπαίοι περιηγητές και ιστορικοί για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά».

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι φιλολογικές μαρτυρίες Ευρωπαίων περιηγητών του 18ου και 19ου αιώνα για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά». Όπως επίσης οι απόψεις Ευρωπαίων ιστορικών του 20ου αιώνα που ασχολήθηκαν, μεταξύ άλλων, και με την ετυμολόγηση των όρων «Τσάμηδες» και «Τσαμουριά».

Ο Α. L. Castellan, Γάλλος σχεδιαστής που στα τέλη του 18ου αιώνα επι-

σκέφθηκε την Πελοπόννησο, την Ζάκυνθο, τα Κύθηρα και την Ύδρα - όπως μας πληροφορεί ο **Κ. Σιμόπουλος** στο έργο του «Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα. 1700 - 1800», στα 1973 - στο χρονικό του «Lettres sur la Morée set les îles de Cérigo, Hydra et Zante», που εκδόθηκε στα 1808, περιγράφει πως στα 1796 συνάντησε στην Πελοπόννησο συμμορίες Αλβανών που «...τριγύριζαν ασύδοτες διαπράττοντας φριχτά εγκλήματα...». Μάλιστα ισχυρίζεται ότι «...Οι Αλβανοί ήταν χωρισμένοι σε δύο κατηγορίες, τους τσάμηδες και τους μπεκιάρηδες...».

Ένας άλλος Γάλλος, ο **F.-C.-H.-L. Rouqueville**, γιατρός, διπλωμάτης και περιηγητής, που επισκέφθηκε την Ήπειρο στις αρχές του 19ου αιώνα και υπήρξε για χρόνια πρόξενος της χώρας του στα Γιάννενα στα χρόνια του Αλή πασά, στις ταξιδιωτικές εντυπώσεις του, που κυκλοφόρησαν στα 1826 με τίτλο «Voyage de la Grèce», επίσης αναφέρεται στους «**Τσάμηδες**» και στην «**Τσαμουριά**».

Στην έκδοση «Φ.-Κ.-ΟΥ.-Λ. Πουκεβίλ. Ταξίδια στην Ελλάδα. Ήπειρος», στα 1994, η οποία περιλαμβάνει απόσπασμα του έργου του Γάλλου διπλωμάτη και περιηγητή που αφορά στην Ήπειρο, σε μετάφραση της **Π. Γ. Κώτσου**, στο κεφάλαιο έκτο από το βιβλίο τέταρτο, ο Γάλλος περιηγητής μεταξύ άλλων, αναφέρει την **Κεστρίνη** «...περιοχή της Θεσπρωτίας που περιλαμβάνεται ανάμεσα στα ποτάμια Θάμι και Αχέροντα...», περιοχή την οποία «...οι Έλληνες σήμερα ονομάζουν Τσαμουριά και οι Τούρκοι Τσαμ - Σαντζάκ...». Και πιθανολογεί πως από το τοπωνύμιο **Κεστρίνη** - «...που στην απώτατη αρχαιότητα υποδιλώνε το κεντρικό μέρος της Θεσπρωτίας...» - στο πέρασμα του χρόνου «...με το ανακάτωμα και την παραφθορά των ονομάτων και των ιδιωμάτων, που έγινε στα χρόνια της δουλείας, να προήλθαν οι ονομασίες Τσαμουριά και Τσαμούρι...».

Σε υποσημείωσή του, ωστόσο, υποθέτει πως το όνομα «**Τσαμούρι**» ή «**Τσαμουριά**» «...δόθηκε στη Θεσπρωτία από τους Άραβες συγγραφείς, που πιθανόν να μπέρδεψαν τους Καταλανούς, που για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν κύριοι αυτών των διαμερισμάτων της Ηπείρου, με τους Πορτογάλους, που ονόμαζαν CHAMOSRIS, απ' όπου προήλθε το όνομα CHAMORI ή CHAMOURIS...», διευκρινίζοντας ότι πρόκειται μόνο για μια δική του άποψη.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο σημειώνει πως οι αρχαίοι «...τη Θεσπρωτία την υποδιαιρούσαν στην Κεστρίνη και την Αϊδονία...», ενώ οι σύγχρονοί του «...που ονομάζουν αυτήν την παραλία Τσαμουριά ή περιοχή των Τσάμηδων...», την υποδιαιρούσαν: «...στα βιλαέτια ή διαμερίσματα των Φιλιατών ή της Σκαλόμης, της Παραμυθιάς και της Αϊδονίας, το μοναδικό όνομα που διατηρείται από την αρχαιότητα...».

Ο, γαλλικής επίσης καταγωγής, **Imbrahim Manzur**, που εργάσθηκε ως

μηχανικός στην επικράτεια του Αλή πασά, στο βιβλίο του «Memoires sur la Grece e l' Albanie...», στα 1827 μας ενημερώνει πως **Τσάμηδες** υπηρετούσαν, μαζί με **Λιάπηδες** και **Τόσκηδες**, σε άτακτα πεζικά τμήματα, στο «ασκέρι», του Αλή πασά.

Ο **W. M. Leake**, Άγγλος στρατιωτικός και περιηγητής, που επισκέφθηκε στις αρχές του αιώνα επίσης την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, στο έργο του «Travels in Northern Greece», στα 1825, όπου μας παραδίδει αρκετές αξιόπιστες ειδήσεις και πληροφορίες για την Ήπειρο, ισχυρίζεται πως αν δεν λάβει κανείς υπόψη του την πολιτική χωρογραφία που προέκυψε στην περιοχή μετά την οθωμανική κατάκτηση, τότε τα σημαντικά φύλα των Αλβανών ήταν τέσσερα: **Ngéghe**, **Tóske**, **Liápe** και **Tjame**, που στο κείμενό του απόδίδει και στην ελληνική γλώσσα με τους τύπους «**Γκέγκιδες**», «**Τόσκιδες**», «**Λάπιδες**» ή «**Λιάμπιδες**», «**Τζάμιδες**», και τις αντίστοιχες περιοχές τους «**Γκεγκεριά**», «**Τοσκεριά**», «**Λιαμπουριά**», «**Τζαμουριά**».

Ειδικότερα, σύμφωνα με τα γραφόμενα του Άγγλου ταξιδευτή, οι «**Tjame**» καταλάμβαναν την παραθαλάσσια περιοχή από το Δέλβινο και κάτω, περιλαμβανομένου του Σουλίου, καθώς επίσης, προς το εσωτερικό, τις ελληνικές σήμερα περιοχές της Πωγωνιανής και των Ιωαννίνων.

Ο **H. Holland**, Άγγλος γιατρός και περιηγητής, μέλος της Αγγλικής Βασιλικής Ακαδημίας, που επισκέφθηκε την επικράτεια του Αλή πασά στα 1812-1813, στο οδοιπορικό του «Travels in Ionian Islands, Epirus, Albania», το οποίο εκδόθηκε στα 1815, ισχυρίζεται πως ο πληθυσμός της Αλβανίας διαιρείται σε αρκετές φυλές· υποθέτει πως η διαίρεση αυτή υπάρχει για πολύ μεγάλη χρονική περίοδο και εξηγεί: «...Οι Γκέγκηδες, οι Λιάπηδες, οι Λιουτζήδες, οι Τόσκηδες, οι Τζάμηδες και άλλες μικρότερες ή δευτερεύουσες φυλές έχουν όλες διαφορές που είναι γνωστές σε όλους τους Αλβανούς, που τις αναγνωρίζουν τόσο από τις διαφορετικές διαλέκτους, όσο και από τις ξεχωριστές τοποθεσίες, όπου ζούν...», όπως αναφέρεται στην ελληνική έκδοση του έργου με τίτλο «Ταξίδια στα Ιόνια νησιά, Ήπειρο, Αλβανία (1812-1813)», στα 1989, που επιμελήθηκε και προλογίζει ο **Τ. Βουρνάς**, Αθηναίος φιλόλογος, ιστορικός και δημοσιογράφος, σε μετάφραση που υπογράφει ο **Χρ. Ιωαννίδης**.

Αλλά και ο **I. F. Fallmerayer**, Βαυαρός πολιτικός «Βασιλικός Καθηγητής και Ακαδημαϊκός», στην εργασία του «Περί της Καταγωγής των Σημερινών Ελλήνων», που παρουσιάσθηκε στην ανοικτή συνεδρίαση της Βαυαρικής Ακαδημίας των Επιστημών, και εκδόθηκε στα 1835 - εδώ από την ελληνική έκδοση στα 1984, σε μετάφραση και παρουσίαση **Κ. Π. Ρωμανού** - σε υποσημείωσή του τονίζει πως οι **Τσάμηδες**, μαζί με τους **Τόσκηδες**, τους **Λιάπηδες** και τους **Γκέγκηδες** είναι οι τέσσερεις πανάρχαιες αλβανικές φυ-

λές, ενώ ο **G. Finley**, Άγγλος φιλόλογος και αρχαιολόγος, «Ιππότης Ελληνικού Χρυσού Σταυρού του Σωτήρος», στο έργο του «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως», στην ελληνική έκδοσή της στα 1953, που επιμελήθηκε ο **Τ. Βουρνάς** και προλογίζει ο **Γ. Κορδάτος**, Θεσσαλός ιστορικός, θεωρεί τους **Τσάμπδες** μία από τις φυλές από τις οποίες συγκροτούνταν οι **Τόσκηδες**.

Ο dr. **I. G. von Hahn**, που υπήρξε πρόξενος της Αυστρίας για την ανατολική Ελλάδα, αφού περιηγήθηκε σε περιοχές της σημερινής Αλβανίας και Ηπείρου εξέδωσε, στα 1854, το σημαντικό τρίτομο έργο του «Albanesische Studien». Εκεί, μεταξύ άλλων, ισχυρίζεται πως η νοτιοδυτική παραλιακή περιοχή της Ηπείρου από την Πρέβεζα μέχρι τις εκβολές του ποταμού Καλαμά, η οποία συμπεριλάμβανε τις περιοχές Παραμυθιάς, Μαργαριτιού και Πάργας, με τη διευκρίνιση πως με τη στενή έννοια του όρου δεν ανήκαν σ' αυτή οι Φιλιάτες και το Σούλι, ονομαζόταν στην τοσκική διάλεκτο «**Τσαμερί-α**» και στη νεοελληνική «**Τσαμουρτζα**». Εξηγεί, επίσης, πως σε άλλες γλώσσες το αλβανικό **ξ** μετατρέπεται ή σε **α** ή σε **ου**. Και επικαλούμενος λήμμα από το γεωγραφικό λεξικό «ΕΘΝΙΚΑ», που μας παραδίδει ο **Στέφανος Βυζάντιος**, γραμματικός της πρωτοβυζαντινής περιόδου, σύμφωνα με το οποίο: **Καμμανία** μοίρα Θεσπρωτίας μετενομάσθη δε **Κεσπρινία**, υποθέτει πως παλαιότερα η περιοχή είχε την ονομασία «**Τσαμενί-α**».

Υποστηρίζει ακόμη πως στην τουρκική γλώσσα «**τσαμ**» σημαίνει «πεύκο» - όπως και στην αλβανική γλώσσα «**τσαμ-ι**» - οπότε το όνομα της περιοχής «**Τσαμερί-α**», επειδή στις ακτές της και στις νότιες όμορες περιοχές το πεύκο είναι κυρίαρχο δένδρο, θα μπορούσε να σημαίνει «χώρα πεύκων»· σε αντίθεση με την ανατολική ορεινή χώρα όπου κυριαρχεί η βελανιδιά.

Μια δεκαετία αργότερα, στα 1864, η **E.-A. Strangford**, Αγγλίδα περιηγήτρια, στο βιβλίο της «The Eastern Shores of the Adriatic in 1863», παρατηρεί πως συγγραφείς οι οποίοι αναφέρονται στην Αλβανία συχνά υιοθετούν ως βάση στην κατάταξη και τον καθορισμό των περιοχών της χώρας, το πού διαβιούν τα διάφορα αλβανικά φύλα. Για παράδειγμα, μνημονεύει τη θέση του **M. Gyprien Robert**, ο οποίος στα γραπτά του αναφέρει «**Les quatre Albanies**» («Οι τέσσερις Αλβανίες»), και εννοεί τις περιοχές στις οποίες ζούσαν οι **Ghgehs**, οι **Tosks**, οι **Ljaps**, και οι **Tchams**. Ειδικότερα, κατά την **E.-A. Strangford**, οι **Ljaps** και οι **Tchams**, αν και είχαν σχέση με τους **Tosks**, στην εποχή της υποστηριζόταν ότι αποτελούσαν ξεχωριστά φύλα. Η ίδια γενικότερα πιστεύει, πως πιο αξιόπιστος διαχωρισμός της Αλβανίας, που αντανακλά την ιστορία, το φυσικό γεωγραφικό χαρακτήρα της, αλλά και τις προοπτικές του αλβανικού πολιτισμού είναι εκείνος με βάση τα θρησκευτικά «πιστεύω» των κατοίκων της: Καθολικοί, Έλληνες και Μουσουλμάνοι.

Πρόκριτοι από την **Τσαμουριά**, βοήθησαν τον Αλή πασά στην εκστρατεία

του εναντίον των Σουλιωτών, στα 1800, μας πληροφορεί ο **Αχμέτ Μουφίτ**, μπέης Λιμποχόβα, αλβανικής καταγωγής απόγονος του Αλή πασά, νομικός, διπλωμάτης και πολιτικός στο έργο του «Αλής Πασάς ο Τεπελενλής», στη β' έκδοση στα 1909 σε μετάφραση από την τουρκική γλώσσα του **Α. Ν. Ιορδάνογλου**, με προλεγόμενα και σημειώσεις που υπογράφει ο **Κ. Π. Βλάχος**, εκπαιδευτικός, λογοτέχνης, μεταφραστής και ιστοριογράφος, σε έκδοση της Ε.Η.Μ. στα 1993.

Ο **N. G. L. Hammond**, ομότιμος καθηγητής των Ελληνικών στο πανεπιστήμιο Bristol της Μεγάλης Βρετανίας και επίτιμος καθηγητής στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, που επισκέφθηκε και περιόδευσε όλη την περιοχή της Ηπείρου, στο πόνημά του «Epirus», στα 1967, παραθέτει την εκδοχή που μας παραδίδει ο μητροπολίτης **Αθηναγόρας**, ότι η ονομασία «**Tsamouria**» - όπως ο ίδιος ο **N. G. Hammond** ορθογραφεί το τοπωνύμιο - προήλθε από τον αρνησίθρησκο Ισαήμ, και την άποψη του **A. Philippson** ότι είναι δανεισμένη από το τοπωνύμιο **Himarë** (= **Χιμάρα**).

Αμέσως μετά, εξηγεί πως ο ίδιος προτιμά την παραγωγή του τοπωνυμίου, είτε από το τουρκικό «**çamur**», που το ερμηνεύει «η λάσπη», οπότε «**Tsamouria**» σημαίνει «λασπώδεις πεδινές εκτάσεις», και οι κάτοικοί της θα ονομάζονταν «**Tsams**», δηλαδή «**Τσάμηδες**», είτε από ένα αλβανικό φυλετικό όνομα όπως αυτό μιας άλλης αλβανικής φυλής, της φυλής των «**Liaps**». Μάλιστα, σημειώνει ότι τη δεύτερη εκδοχή, ερμηνεία, εξήγηση προτείνει ο προαναφερθείς **W. M. Leake**.

Ένας άλλος νεοελληνιστής και βαλκανιολόγος, ο **Γκρ. Λ. Αρς**, Ρώσος ιστορικός, στην πραγματεία του «Η Αλβανία και η Ήπειρος στα Τέλη του ΙΗ' και στις Αρχές του ΙΘ' Αιώνα», που δημοσίευσαν οι εκδόσεις της Ακαδημίας Επιστημών Μόσχας στα 1963 - εδώ σε μετάφραση της **Αντ. Διάλλα** και σε επιμέλεια του **Β. Παναγιωτόπουλου** στα 1994 - δέχεται πως στις αρχές του 19ου αιώνα «...κάποιοι περιηγητές, βασισμένοι σε εθνολογικά κριτήρια...», διακρίνουν «...δυο μεγάλες ομάδες Αλβανών με βάση τις γλωσσικές διαφορές: τους βόρειους Αλβανούς ή Γκέγκηδες, και τους νότιους ή Τόσκηδες...». Ισχυρίζεται ακόμη ότι εκτός από τους **Τόσκηδες** «...και μεταξύ των Αλβανών της νότιας περιοχής ξεχωρίζουν ακόμη δύο ομάδες: οι Λιάπηδες και οι Τσάμηδες...».

Επίσης, σε υποσημείωσή του, επεξηγεί : «...Η προέλευση των εθνικών ονομάτων Τόσκης, Γκέγκης, Λιάπης, Τσάμης δεν είναι γνωστή. Πιθανόν να είναι ονόματα γενών που επικράτησαν μετά την κατάρρευση της φυλετικής οργάνωσης του πληθυσμού και να προέρχονται από ένα ή μερικά συγγενικά γένη...».

Ηπειρώτες λόγιοι και ιστοριογράφοι του 19ου αιώνα για τους «Τζάμηδες» και την «Τσαμουριά».

Ο **Αθ. Ψαλίδας**, Ιωαννίτης «Αρχιδιδάσκαλος της εν Ιωαννίνους Καπλανικής Σχολής» και «Διδάσκαλος του Γένους», στις παραδόσεις του μαθήματος της Γεωγραφίας - όπως φαίνεται από τις σημειώσεις που έγραψε στα 1817 - 1822 ο μαθητής του **Ελευθέριος Ιωάννου Τολιόγλου**, και μας αποθησαυρίζει ο **Γ. Χαριτάκης**, καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας που διετέλεσε και υπουργός, στο σημείωμά του «Αθανάσιου Ψαλίδα. Η Τουρκία κατά τις αρχές του 19ου αιώνα» στα «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ», στα 1931 - δίδασκε, μεταξύ άλλων, τα εξής:

Η «νότιος Αρβανιτιά» ή «κάτω Αρβανιτιά», η οποία «...ελεγόνταν το πάλαι Ἡπειρος...» περιλάμβανε διάφορες επαρχίες μεταξύ των οποίων «...το Δέλβινο, το Παρακάλαμο, την Παραμυθιάν, το Μαργαρίτι...», ενώ «...Οι Παραμυθιώτες, Δελβινιώτες και Παρακαλαμίταις και Μαργαρίταις λέγονται και με κοινόν όνομα Τζάμηδες και ο τόπος τους Τζαμουριά...». Διευκρίνιζε, ωστόσο, πως «...Αυταίς αι νέαις ονομασίαις της Ηπείρου δεν συμφωνούν σωστά στην έκτασι με ταις παλαιάς, όπου ευρίσκομε στον Θουκυδίδη...». Και διαπίστωνε ότι «...Δεν σφάλλεις όμως πολύ στην έκτασιν αν ειπείς το Μαργαριότικο, το Σουλιότικο, το Παραμυθιώτικο και το Γιανότικο, όπου ξεχωρίζεται από τον Καλαμάν τον ποτέ Θύαμιν και από τον Πίνδον, Θεσπρωτίαν. Και το Φιλιακότικο ήτοι Παρακαλαμίτικο, από τη Σαγιάδα και Κονίσπολιν και παλιά Πογωγιανή, όπου έχει νότια τον Καλαμά, και βόρεια το βουνό της Βοστίνας, Καστρίνην...».

Ανάλογες πληροφορίες περιλαμβάνονται και στο έργο «Περιγραφή Γεωγραφική της Ηπείρου του Μακαρίτου Ασιδίου Αθανασίου Ψαλίδα». Πρόκειται, επίσης, για σημειώσεις από τις παραδόσεις του Ιωαννίτη λόγιου, που όμως συνέγραψε στις αρχές του 19ου αιώνα ο ιεροδιάκονος **Κοσμάς ο Θεσπρωτός**, λόγιος κληρικός, και μας διασώζει ο **Αθ. Χ. Παπαχαρίσης** στην έκδοση της Ε.Η.Μ. «Κ. Θεσπρωτού και Αθανασίου Ψαλίδα. Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου», που προαναφέρθηκε. Δίδασκε λοιπόν ο **Αθ. Ψαλίδας**, όπως σημειώνει ο **Κοσμάς ο Θεσπρωτός**, πως «...Η Τζαμουριά όλη είναι παραθαλάσσια, όθεν και ο αέρας είναι υγρός. Είναι εύκαρπος εις γεννήματα, ρύζι, κρασί και λάδι, και εις κτηνοτροφίαν. Έχει και δάση αξιόλογα δια караβοξυλήν. Κατοικείται δε από Γραικούς και Αλβανούς. Οι πρώτοι είναι περισσότεροι. Αι τέχναι και μαθήσεις λείπουν εξολοκλήρου από την Τζαμουριάν και από τις πόλεις και τα χωριά της...» καθώς επίσης ότι «...Ο κοινός χαρακτήρ των Τζάμηδων είναι το ύπουλον (υποδόλιον), το άλλοπρό-

σαλλον (ευμετάβλητον), το άφιλον και μες τις πολιτείες άπιστον...», ενώ πόλεις της περιοχής ήταν το **Δέλβινον**, η **Παραμυθία**, «...κατοικημένη από Γραικούς και Αλβανούς Τούρκους...», και η **Πάργα** η οποία κατοικούνταν «...από μόνον Γραικούς υπό την διοίκησιν της Γαλλίας...»..

Επίσης, ο **Αθ. Ψαλίδας**, σε επιστολή του παραλήπτης της οποίας ήταν ο **Αλ. Μαυροκορδάτος**, στις 12 Φεβρουαρίου 1823, αποκειμένης στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Αρχειόν Μαυροκορδάτου) που μας θησαυρίζει ο **Λ. Ι. Βρανούσης**, Γιαννιώτης, Ζαγορήσιος στην καταγωγή, ιστορικός και λόγιος στο πόνημά του «Αθανάσιος Ψαλίδας. Ο Διδάσκαλος του Γένους», στα 1952, υποστηρίζει: «...Η Ήπειρος έχει τας ακόλουθαις επαρχίαις: την Άρταν, την Πρέβεζαν, την Τζαμουριάν (όπου μοιράζεται σε δύο, εις Ντάι και Παρακάλαμο)...». Κι αμέσως παρακάτω συμπληρώνει: «...Στην Τζαμουριά ολη σε πέντε - έξι χωριά είναι αρβανίταις τούρκοι, και στα επίλοιπα, τα παλιά, είναι Έλληνες και Αρβανίταις χριστιανοί, φιλελεύθεροι και πολεμικοί...».

Και ο **Γ. Χρ. Χασιώτης**, στο «Γλωσσάριον» που περιλαμβάνει το έργο του «Συλλογή των κατά την Ήπειρον Δημοτικών Λογίων», στα 1866 διευκρινίζει: **Τσαμπουρ(γ)ιά**, η περί την αρχαίαν Θεσπρωτίαν χώρα.

Τσαμίδες είναι «...Οι κάτοικοι της Θεσπρωτίας και Κεστρίνης, ήτοι οι νυν Παραμυθιώται, Φιλακιώται και Μαργαριτιώται, και μέρος της διοικήσεως του Δελβίνου...» ισχυρίζεται ο **Π. Αραβαντινός**, Ηπειρώτης εκπαιδευτικός, λόγιος και ιστοριογράφος, γεννημένος στην Πάργα, στο ομώνυμο λήμμα στο δεύτερο τόμο του έργου του «Χρονογραφία της Ηπείρου», στα 1856. Και εξηγεί πως απ' αυτούς «...οι προς Δ. του Καλαμά, γνωρίζουσι και λαλούσι μετρίως πως την γραικικήν γλώσσαν, ενώ οι ομόφυλοί των, οι κάτοικοι της επαρχίας Ντάγι, ήτοι οι του Μαργαριτιού και Παραμυθιάς ολίγοι δύνανται να εκφρασθώσι Γραικιστί...». Αμέσως παρακάτω προσθέτει: «...Των Τσαμιδων εν γένει ο φανατισμός προς τον Ισλαμισμόν υπάρχει βαθύτατος και ο χαρακτήρ αυτών γλίσχρος και ψευδής...». Διευκρινίζει, ωστόσο, ότι «...τα οικήματα των Τσαμιδων ήσαν άσυλον εις πάντα πρόσφυγα ή ικέτην καταδιωκόμενον υπό της διοικήσεως επί εγκλήματι ή πλημμελήματι, ώστε ουδείς ουδέποτε παρεδίδετο παρά του, προς ον κατέφευγε...». Και συμπληρώνει: «...Οι Τσαμίδες εισίν ευφυείς και μάχιμοι, αλλά λίαν πλεονέκται και δυσυπόληπτοι, ώστε ουδέ παρά τοις ομοθρήσκοις και ομοφύλοις αυτών χαίρουσι τα πιστά δια τον γλίσχρον και δόλιον αυτών χαρακτήρα...».

Επίσης, στο έργο του «Χρονογραφία της Ηπείρου», στο λήμμα «**Θεσπρωτία**», ο **Π. Αραβαντινός** επεξηγεί ότι πρόκειται για «...Χώρα της Παλαιάς Ηπείρου, ήτις συμπεριλαμβάνουσα και την της Κεστρίνης καλείται ήδη Τσαμουριά, και υποδιαιρείται εις τρεις διοικήσεις ή επαρχίαις, την Παραμυθίαν, το Παρακάλαμον (Κεστρήνην) και το Ντάι (Νότιαν Θεσπρωτίαν). Η

Θεσπρωτία το πάλαι χωριζομένη της Κεστρήνης υπό του ποταμού Θυάμιος, και της Κασσιωπαίας υπό του Αχέροντος παρετείνετο προς Β. μέχρι του όρους της Κοσμηράς, περικλείουσα μέρος της νυν των Κουρέντων περιοχής και πάσαν σχεδόν την Τσαρακοβίσταν...».

Αλλού, στο τρίτομο έργο του «Περιγραφή της Ηπείρου» γραμμένο στα 1866 - που εξέδωσε η Ε.Η.Μ. και επιμελήθηκε η αξέχαστη **Ελ. Ι. Νικολαΐδου**, ιστορικός, καθηγήτρια στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στα 1984 - ο **Π. Αραβαντινός**, στο κεφάλαιο «Πίναξ των νεωτέρων θέσεων της Ηπείρου και μονογραφική ή ειδική έκθεσις των επισημοτέρων πόλεων και χωρίων» στον πρώτο τόμο, μεταξύ άλλων, σημειώνει: «Τσάμιδες, ομοίως έθνος Αλβανικόν».

Στο ίδιο έργο του, στον τρίτο τόμο και στο κεφάλαιο «Περί του κατά την Ήπειρον ενοικούντος Αλβανικού στοιχείου ό,τι περίεργον» ο **Π. Αραβαντινός** ισχυρίζεται πως «...Υπό το όνομα Τσάμιδες περιλαμβάνονται Οθωμανοί και Χριστιανοί του Αλβανικού στοιχείου, οι ενοικούντες εις 150 περίπου κώμας και χωρία, υπαγόμενα εις την επαρχίαν Μαργαριτίου εξ ολοκλήρου, και τας των Φιλιατών, Παραμυθίας, Φαναρίου, Δελβίνου και Ιωαννίνων εν μέρει...».

Μας πληροφορεί, επίσης, ότι η γλώσσα τους διαφέρει από εκείνη των Λιάπηδων μόνο στην προφορά, ενώ διαπιστώνει πως «...και ετέρα τις διαφορά παρατηρείται εις το ασματικόν αυτών σύστημα, αδόντων δια μονοφωνίας, και ουχί δια ποικιλίας καθ' α παρά τοις άλλοις Αλβανοίς είθισται...».

Σκιαγραφώντας το χαρακτήρα τους θεωρεί ότι «...κατά το πλείστον υπάρχει γλίσχρος, και κατά του λόγου και τας υποσχέσεις των ουκ εισίν ειλικρινείς και σταθεροί, κρυψίνοες δε και δύσπιστοι, και φειδωλοί και πλεονέκται δεικνύονται και θεωρούνται, αλλά και μάχιμοι και δυσανάγωγοι...». Και ακολούθως προσθέτει: «...Κατά την δίαιταν ουκ εισί λιτόβιοι και απειρόκαλοι, προς δε τας γυναίκας υπάρχουσι λίαν αυστηροί και ζηλότυποι, περιορίζοντες αυτάς εκ ζηλοτυπίας, και φιλέκδικοι κατά πάσης περιφρονήσεως και προσβολής όντες, ουχί σπανίως μετέρχονται και την δολοφονίαν καθ' οιουδήποτε εχθρού...».

Ο **Π. Αραβαντινός** στο λήμμα «**Τσιάμηδες**», στο έργο του «Χρονογραφία της Ηπείρου» που προαναφέρθηκε, ονομάζει «**Τσαμουρία**» το χώρο στον οποίο κατοικούσαν οι **Τσάμηδες** και πιστεύει πως «...Η γνώμη, ότι το όνομα Τσαμουρία μετεδόθη εκ του Θυάμιος ποταμού, υπάρχει πιθανοτάτη...», χωρίς άλλες διευκρινίσεις. Θεωρεί όμως πως η γνώμη αυτή υποστηρίζεται «...και από της κλήσεως Παρακάλαμον δοθείσης εις το δυτικόν μέρος της χώρας ταύτης, ότε ο Θυάμις μετωνομάσθη Καλαμάς...».

Ο **Β. Δ. Ζώτος - Μολοσσός**, Δροβιανίτης «ιππότης, περιηγητής κ.λπ», όπως αυτοχαρακτηρίζεται, στα 1878 στο «Δρομολόγιον της Ελληνικής Χερσονήσου», που περιλαμβάνουν οι «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ**» του (Τόμος Δ΄.

Τεύχος Α'), στο κεφάλαιο «Ελληνικόν Δρομολόγιον ή Στρατιωτικόν Εγκόλιον», όπου αναφέρεται στην Αλβανία, μας ενημερώνει πως μία από τις τέσσερεις αλβανικές διαλέκτους η «**Θυαμική ή Τσιάμικη**» - οι άλλες είναι η «Γεκική», η «Λιάπικη ή Λαπιθική» και η «Τόσκική» - ομιλείται «...εις τινα χωρία εις τας δύο όχθας του Καλαμά ή Θυάμιδος, εξ ου οι κάτοικοι Θυάμιδες ή Τσιάμιδες διεσπαρμένοι, μεταξύ των Ελλήνων εις τας επαρχίας 1.) Πάργας, 2.) Μαργαριτίου, 3.) Παραμυθιάς, 4.) Σουλίου, 5.) Φιλιατών...».

Μερικά χρόνια αργότερα, στα 1887, ο **Β. Δ. Ζώτος Μολοσσός** στο Γ' τεύχος του πονήματός του, το οποίο τώρα τιτλοφορεί «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ**», γράφει: «...Οι Θυάμιδες = Τσιάμιδες διακρίνονται ως υπηρήφανοι, θρησκομανείς...είνε έμποροι μάλλον ή χειρόνακτες ως οι λοιποί Αλβανοί της Ηπείρου και Ελλάδος, εισίν έξυπνοι, τολμηροί, αποφασιστικοί, ανδρείοι, ύποπτοι, άπιστοι, επίβουλοι, περιπατούν όλην την νύκτα, αλλ' ένοπλοι και την ημέραν, διότι έχουσι το μανιάτικον έθιμον ως και όλοι οι Ακαρνάνες να δολοφονούν και να δολοφονώνται διο και φοβούνται οικούσιν ήδη τας όχθας του Θυάμιδος Καλαμά υπέρ τας 50.000 ψυχάς...».

Προηγουμένως, επίσης στα 1878, ο **Σπ. Μήλιος ή Σπ. Μήλιος**, γνωστότερος ως **Σπυρομήλιος**, στρατιωτικός και πολιτικός, οπλαρχηγός στην εξέγερση του '21, από τη Χιμάρα της σημερινής νότιας Αλβανίας, σε υπόμνημά του περί των πληθυσμών της Ηπειροθεσσαλίας - που «Εγράφη κατά Μήνα Αύγουστον του 1878» και μας θησαυρίζει ο **Ε. Γ. Πρωτοψάλτης** στο μελέτημά του «Στατιστικά στοιχεία περί Ηπειροθεσσαλίας κατά τον χρόνον της προσαρτήσεως» στην περιοδική έκδοση της Ε.Η.Μ. «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ** στα 1980» - μας πληροφορεί: «...Από τους Τουρκαλβανούς της Παραμυθιάς, Μαργαριτίου, Πάργας και Φιλιατών οίτινες αποτελούσι την Θυαμικήν (Τσιάμικην) φυλήν, μίαν των τεσσάρων Αλβανικών φυλών, αίτινες δηλαδή εισί, Γκέκιδες, Τόσκιδες, Λιάπιδες και Τσιάμιδες, εξ ών η εκ του ποταμού Αώου (Βιώσα) περιοριζομένη Ήπειρος εμπεριέχει δύο: την των Λιάπιδων και την των Τσιάμιδων· εκ δε του Θυάμιδος περιορίζει μόνον την των Τσιάμιδων...».

Στα 1880, στα «**Οδοιπορικά Ηπείρου και Αλβανίας**» που εξέδωσε το «**Παρά του Υπουργείου των Στρατιωτικών Επιτελικόν Γραφείον**», η **Τσαμουριά** αναφέρεται ως **Θυαμία**. Και στα 1884, ο **Σεραφείμ Ξενόπουλος** ο **Βυζάντιος**, λόγιος ιερωμένος που διετέλεσε μητροπολίτης Άρτας, στο «**Δοκίμιον Ιστορικής τινός Περιλήψεως της ποτε Αρχαίας Εγκρίτου Ηπειρωτικής Πόλεως Άρτης και της ωσαύτως Νεωτέρας Πόλεως Πρεβέζης**», σε υποσημείωσή του εξηγεί, μεταξύ άλλων, πως η **Θεσπρωτία** «...περιλαμβάνει την δυστυχή Πάργαν, Παραμυθίαν, πάσαν την Τσαμουρίαν και το Ντάι (Μαργαρίτι), ου οι κάτοικοι Τουρκαλβανοί Τσιάμιδες εισίν, όντως λαός ευφυής και

μαχιμώτατος, αλλά, προς τω βαθυτάτω εις τον Ισλαμισμόν φανατισμώ αυτού, δυσυπόληπτος, ψευδής, γλίσχρος και εις το έπακρον πλεονέκτης και χαρακτήρος δολίου, ώστε και παρά τοις ομοφύλοις και ομοθρήσκοις ανυπόληπτος και άπιστος λογίζεται και έστιν...».

Ένα χρόνο μετά, στα 1885, ο **Π. Πετρίδης**, «πρωθιερεύς και οικονόμος», Ηπειρώτης από τη Δρόβιανη της σημερινής νότιας Αλβανίας, στο μελέτημά του «Επίτομος γεωγραφική περιγραφή Χαονίας», που μας θησαυρίζει ο **Δ. Β. Βαγιακάκος** στο «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ**», στα 1988, ισχυρίζεται ότι η αρχαία **Θεσπρωτία** «...κατείχε το προς τον νότον της Ηπείρου μέρος, όπερ το πάλαι, εκ του Θυάμιδος ποταμού εκαλείτο «**Θυαμορία**», νυν δε κοινώς «**Τσαμουρία**»...».

Λίγο αργότερα, στα 1888, ο **Ι. Λαμπρίδης**, Ζαγορήσιος γιατρός και επιφανής λόγιος, στο μελέτημά του «Κουρεντιακά και Τσαρκοβιστιακά» που περιλαμβάνεται στην έκδοση της Ε.Η.Μ. «Ιωάννου Λαμπρίδου (1839-1891). Ηπειρωτικά Μελετήματα», στα 1971, αναφερόμενος στην ετυμολογία του τοπωνυμίου «...Σούλη εις τα πέρατα της οικουμένης αντηχήσαν...» γράφει: «...Στρατιώτης και φυλάρχης πατριάς εκ της φυλής των Τσιάμιδων ήν ο Σούλης, ος σκηνώσας εν τη νυν ομωνύμω περιοχή δέδωκε κατά το σύνηθες και το όνομα αυτού εις ταύτην...».

Σε άλλο μελέτημά του «Τα Σουλιωτικά», στα 1890, μας ενημερώνει, μεταξύ άλλων, πως στο Σούλι «...προσέτρεχον προς αποφυγήν βιαιοπραγιών ή και ματαίωσιν αντιποίνων συγγενικών τιμωριών (γκιακ) εν τη πατρίδι των ουμόνον Χριστιανοί Τσιάμιδες, Αλβανοί δηλ. κατά το πλείστον, αλλά και Έλληνες αλλαχόθεν...».

Προηγουμένως, στην έρευνά του «Περί των εν Ηπείρω Αγαθοεργημάτων», στα 1880, που συμπεριλαμβάνεται στην έκδοση της Ε.Η.Μ. «Ιωάννου Λαμπρίδου (1839 - 1891). Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα και άλλα Δημοσιεύματα», στα 1971, μνημονεύονται «...οι χριστιανοί **Θυάμιδες**, κοινώς Τσιάμιδες...». Υποδηλώνεται προφανώς εδώ πως ο όρος «**Τσιάμιδες**» προέρχεται από το «**Θυάμιδες**» και σημαίνει τους κατοίκους της περί τον ποταμό Θυάμι, σήμερα Καλαμά, περιοχής.

Ένας άλλος γιατρός και λόγιος, ο **Δ. Α. Παναγιωτίδης**, σε σημείωμά του, απόσπασμα γενικώτερης εργασίας του, με τίτλο «Οι Τσιάμηδες (Θεσπρωτοί)» που φιλοξενεί το Εικονογραφημένο Ηπειρωτικό Ημερολόγιο «**ΔΩΔΩΝΗ**», το οποίο εξέδωσε για τη χρονιά 1896 ο **Γ. Κ. Γάγαρης**, μας παραδίδει ότι **Τσιάμιδες** «...εισίν ο εν Ηπείρω λαός ο κατοικών την αρχαίαν Θεσπρωτίαν...», προσδιορίζοντας ως «αρχαία Θεσπρωτία» την παράλια περιοχή από το Βουθρωτό μέχρι τον Αμβρακικό κόλπο, «...μεσογειώς δε μέχρι των δυτικών υπωρειών του Τομάρου (Ολύτσκας) και της προς το ΒΔ.

συνεχείας αυτού...». Διευκρινίζει πως με το όνομα αυτό ονομάζονται ιδιαιτέρως «...οι κάτοικοι των υποδιοικήσεων Φιλιατίου, Μαργαριτίου και της μεσογειοτέρας και κεντρικοτέρας Παραμυθίας (Αηδονατίου)...», και προσθέτει : «...Μεταξύ των Τσιάμιδων συγκαταλέγονται και τινα χωρία του Δελβίνου...».

Όσον αφορά στο θρήσκευμά τους υποστηρίζει πως είναι μωαμεθανοί και χριστιανοί. Μάλιστα «...οι πρώτοι υπερπλεονάζουσιν εν Μαργαριτίω, οι δεύτεροι εν Παραμυθία· εν Φιλιάταις δ' εισίν εν ισοψηφία περίπου...», ενώ «...Πανταχού οι Μωαμεθανοί εισίν Αλβανοί, εκτός των της πόλεως Παραμυθίας, οίτινες έχουσι μητρικήν την Ελληνικήν, και της Πάργης...».

Ακόμη από τους χριστιανούς κατοίκους της περιοχής, «...η μεν των χωρίων του Μαργαριτίου εισίν Αλβανόφωνοι, πλην της Πάργας, οι δε της Παραμυθίας και των Φιλιατών ως επί το πλείστον Ελληνόφωνοι, μόνον δε η Σκουπίτσα εν Φιλιάταις ομιλεί αποκλειστικά την Αλβανικήν. Τα του Δελβίνου χωρία εισίν άπαντα Χριστιανικά, Ελληνόφωνα και Αλβανόφωνα...».

Για το χαρακτήρα και τα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους, ο **Δ. Α. Παναγιωτίδης** γράφει : «...εισίν ωραίοι άνδρες, υψηλού αναστήματος, επιδεικτικοί λίαν, δειλοί όμως και πως ανειλικρινείς εν τη φιλία και τη δοσοληψία, ως εκ τούτου δε νομίζω έμεινε και το παροιμιώδες «είνε άπιστος σαν Τσιάμης» και εν γένει η λέξις άπιστος, ήτις αποδίδεται εις αυτούς αδιακρίτως θρησκευματος παρ' όλων των γειτόνων λαών της Ηπείρου...».

Θεωρεί άγνωστη την προέλευση της ονομασίας «**Τσιάμης, Τσιάμιδες**». Πιθανολογεί, όμως, ότι προήλθε «...εκ του Θυάμιδος ποταμού (Καλαμά), περί ον οικούσι, κάτοικοι δηλονότι Θυάμιοι, Θυάμιδες, Τσιάμιδες...». Και εκτιμά πως η πρόταση αυτή «...αβίαστος έστι και ανάλογος προς την νυν υφιστάμενην ονομασίαν κατοίκων τινών περί τον ποταμόν τούτον τον ήδη Καλαμάν λεγόμενον, εξ ου καλούνται και γενικώς γνωστοί υπό την ονομασίαν Παρακαλαμίσι...».

Τέλος, ο **Δ. Α. Παναγιωτίδης** μας διασώζει τοπική παράδοση, των μωαμεθανών κυρίως, πως «...εξ ελθόντων, εν αρχαίοις χρόνοις, οικιστών του Σιάμ εκλήθησαν Τσιάμιδες...». Καθώς επίσης ότι «...κατά σημείωσιν τινά του εκδόσαντος εν Μόσχα τω 1808 την «διατριβήν επί της καταστάσεως της ενεστώσης κοινής ημών γλώσσης Ιωαννίτου Γ.Ε.»...» υπάρχει «...συσχέτισις των λέξεων Χάονες και Τσιάμιδες, καθ' ήν το βάρβαρον **τζα** οι αρχαίοι Έλληνες εις **χα** μετέβαλλον, ως το Ατζέμιδες (Πέρσαι) Αχαμενίδαί...». Την άποψη αυτή, όπως και την προηγούμενη, ο **Δ. Α. Παναγιωτίδης** θεωρεί πως «...πάνυ γελοία εστί και αυτό δε τούτο **μακαρονιστική**...».

Άλλοι Έλληνες συγγραφείς του 19ου αιώνα για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά».

Με την καταγωγή των Τσάμηδων, την προέλευση και τη σημασία των όρων «**Τσάμηδες**» και «**Τσαμουριά**», ασχολήθηκαν και άλλοι Έλληνες λόγιοι, ιστοριογράφοι και ερευνητές του 19ου αιώνα.

Ο **Αθ. Σταγειρίτης**, καθηγητής Ελληνικής Γλώσσας στην ακαδημία Ανατολικών Γλωσσών Βιέννης, στο πόνημά του «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ**», στα 1819, αναφερόμενος στη θεσπρωτική πόλη **Παραμυθία**, γράφει: «...Αύτη είναι η μητρόπολις των Τζιάμιδων, ή Θυάμιδων επειδή ήσαν περί τον Θύαμιν ποταμόν...».

Ο φιλικός **Χρ. Περραιβός**, σύντροφος του Ρήγα Φεραίου και αγωνιστής του '21, στο έργο του «**Απομνημονεύματα πολεμικά διαφόρων μαχών συγκροτηθεισών μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών κατά τε το Σούλιον και Ανατολικήν Ελλάδα, από του 1820 μέχρι του 1829 έτους**», στα 1836, θεωρεί τους **Τσάμηδες** φυλή της Αρβανιτιάς «...οι οποίοι κατοικούσι την παλαιάν Θεσπρωτίαν, νυν δε λεγομένην Παρακάλαμον, η κατοικία των αρχίζει από το Σούλιον, και τελειώνει εις τον Δώδωνα (Μπιστριτζα) ποταμόν...». Όσον αφορά στο χαρακτήρα τους, στα εξωτερικά τους γνωρίσματα και στις συνήθειές τους, ο **Χρ. Περραιβός** σημειώνει: «...είναι θρήσκοι, αλαζόνες και ορμητικώτεροι από τους άλλους εις τους πολέμους· όστις όμως ανθέξει την πρώτην ορμήν των, ευκόλως τους τρέπει έπειτα εις φυγήν, επειδή είναι καθ' υπερβολήν αμφιρρεθείς· δεν φυλάττουσι τόσον τας συμφωνίας και υποσχέσεις, ευφημίζονται δε παρά πάντων ως επιτηδειότεροι χορευταί, και τοις αρέσκει ο πολυτιμος ιματισμός· είναι εύρωστοι και εύσχημοι και μολονότι ομιλούσι την Αλβανικήν διάλεκτον, ως φυσικήν, ή και την απλοελληνικήν, εκφράζονται όμως ορθώς άνδρες τε και γυναίκες, και μάλιστα όσοι κατοικούσι τα πέριξ της Παραμυθίας...».

Σε άλλο έργο του, στην «**Ιστορία Σουλλίου και Πάργης**», στην έκδοση στα 1857, σε υποσημείωσή του αναφέρει απλά: «...Η Θεσπρωτία καλείται σήμεραν Τσαμουριά και Παρακάλαμον...».

Ο **Ν. Γ. Νικοκλής**, λόγιος Κοζανίτης, στην «**ιστορικοφιλολογική πραγματεία**» του «**Περί της Αυτοχθονίας των Αλβανών ήτοι Σκιπιτάρ**», στα 1855, σε υποσημείωση στο έργο του γράφει: «...Πολλά μεν και ποικίλα τα καθ' έκαστα των Αλβανών ονόματα, τα δ' εξέχοντα αυτών έστι τάδε· **Γκεκ, Τοτσκ ή Τοσκ, Μιρδίτ, Λιαπ, Τσαμ, Κολιονιάρ, Γκαράρ** και άλλα άττα...». Και σε άλλη υποσημείωση διευκρινίζει, μεταξύ άλλων, ότι οι Αλβανοί «...Την γαρ πεύκην ούτοι **Τσαμ** λέγουσι· **Τσαμ** δε παρ' αυτοίς και φυλή των Τότσκων, και το τοπικόν **Τσαμερία**...».

Σε μια ανάλογη εργασία, με τίτλο «Αλβανικά Μελέται. Πραγματεία Ιστορική και Φιλολογική περί της Γλώσσης και του Έθνους των Αλβανών», που υπογράφει ο **Π. Δ. Κουπιτώρης** στα 1879, ο συγγραφέας μας ενημερώνει ότι η **Δώρα Ιστριάς** στο έργο της «Περί των εν Ανατολή Γυναικών», γράφει πως η **Αλβανία** «...διαιρείται εις τέσσαρας φυλάς λαλούσας διαφόρους διαλέκτους. Οι Σκορδίσκοι (Γκέκιδες), οι Ταυλάντιοι (Τόσκοι), οι Χάονες (Τσάμιδες) και οι Ιάπυγες (Λιάπιδες) έχουσιν ιδιαίτερα έθιμα, η δε κατάστασις των γυναικών διαφέρει ως και το ένδυμα αυτών κατά τα διάφορα μέρη της Αλβανίας...». Παρατηρεί επίσης η **Δώρα Ιστριάς**, όπως μας παραδίδει ο **Π. Δ. Κουπιτώρης**, ότι «...Εθαυμάζετο εν ταις θελκτικαίς ταύταις πεδιάσι της Χαονίας (Τσαμουριάς) η καλλονή των μελανομμάτων εκείνων παρθένων, η μεγαλοπρεπής καστανόχρους κόμη έπιπτε μέχρι της πτέρνης...». Ας σημειωθεί πως **Δώρα Ιστριάς** ή **Ντόρα ντ' Ίστρια** ήταν το ψευδώνυμο που χρησιμοποιούσε η **Έλενα Γκίκα**, Αλβανορουμάνα πριγκίπισσα, συγγραφέας και της μελέτης «Η Αλβανική Εθνικότητα μέσα από τα Αλβανικά Τραγούδια», που εκδόθηκε στα 1866, στη γαλλική γλώσσα.

Ο ίδιος ο **Π. Δ. Κουπιτώρης** πιστεύει πως η αλβανική γλώσσα έχει «πάμπολλα διαλεκτικά ιδιώματα», μεταξύ των οποίων τα «...**τσαμικόν, λιαπικόν, χειμαρριωτικόν, αργυροκαστριτικόν, ελβασανικόν** και άλλα...». Επίσης σε υποσημείωσή του δηλώνει πως «...Οι Τσάμιδες νομίζονται λαβόντες το όνομα τούτο από του εν τη Ηπειρώ ποταμού της Θεσπρωτίας **Θυάμιδος**, τανύν Καλαμά, παρ' ον οικούσιν, οίον **Θυαμίται**...». Και παραπέμποντας στο σχετικό λήμμα στο λεξικό που συνέγραψε ο **Στέφανος Βυζάντιος**, συμπληρώνει στην υποσημείωσή του «...Ην δε και «**Θυαμης, κώμη υπό Σεμιράμιδος κτισθείσα, παρά την Αραχωσίαν. Το εθνικόν, Θυαμίται**...» όπου **Αραχωσία** επαρχία αρχαίων αυτοκρατοριών στο σημερινό νότιο Αφγανιστάν.

Οι απόψεις για τους «Τσάμηδες» και την «Τσαμουριά» στον 20ο και 21ο αιώνα.

Ο Αθ. Πετρίδης, εκπαιδευτικός και λόγιος, «Σχολάρχης Πειραιώς», αδελφός του προαναφερθέντος Π. Πετρίδη, στην ιστορική του μελέτη «Περί του ονόματος Τσαμουριά εν Ηπειρώ (το πάλαι Θεσπρωτία)», που φιλοξενεί σε συνέχειες «η μόνη ελληνική διπλωματική εφημερίς», η εβδομαδιαία αθηναϊκή εφημερίδα «Ο ΠΥΡΡΟΣ», στα φύλλα 246, 247, 249, και 250, στα 1908, γράφει, εξ αρχής, για το τοπωνύμιο **Τσαμουριά**: «...Το όνομα τούτο είνε τουρκικόν ως έχον ρίζαν Τουρκικήν· διότι «**Τσιάμ**» τουρκιστί σημαίνει πεύκη, κατά τον βαθύν γνώστην της Τουρκικής Α. Γ. Πασπάτην, και η κατάληξις η Ηπει-

ρωτική «ουριά» η περιληπτική σημασία αποτελεί το όνομα «Τσαμουριά», σημαίνον τόπον περιέχοντα πληθύν πευκών...». Παρακάτω συμπληρώνει ότι «...Το όνομα «Τσαμουριά» ή «Τσάμικον» δυνάμεθα εξελληνίσαι λέγοντες «Πευκία» χώρα...», και για το «ημέτερον **Τσάμικον**» σημειώνει: «...φαίνεται παραχθέν κατά μετάφρασιν οθωμανικήν του Ελληνικού «Πευκία»...». Όμως, παραδέχεται πως από τις έρευνές του «...ουδέν ανακαλύπτεται εν Ηπείρω μέρος έχον τοιούτον όνομα...», οπότε προσθέτει ότι «...δέον εξ ανάγκης, ίνα το γε νυν έχον, αρκесθώμεν μόνον εις το ειρημένον τουρκικόν όνομα, όπερ διατηρείται εις τα στόματα του λαού...».

Στον ποταμό **Θύαμι**, «...όστις έρρεεν ανάμεσον της Θεσπρωτίας, της οποίας τα όρια διαγράφει περίπου αυτή η κοιλάς του Θυάμιδος...», οφείλει το όνομά της η **Τσαμουριά** και τούτο γιατί «...εντεύθεν οι κατοκούντες εκατέρωθεν των οχθών αυτού ονομάζοντο κατά την αρχαιότητα **Θυάμιδες** (ήτοι Τσιάμιδες) και η χώρα **Θυαμουρία** (Τσιαμουρία)...» ισχυρίζεται ο **Μ. Χρυσοχόος**, Ζιτσιώτης χαρτογράφος και λόγιος, σχολιάζοντας την ετυμολογική προσέγγιση που διατυπώνει, όπως αμέσως πιο πριν αναφέρθηκε, ο **Αθ. Πετρίδης** σε επιστολή του με τίτλο «Οι Τσιάμιδες και η Τσιαμουριά του κ. Αθ. Πετρίδη». Επιστολή που φιλοξενεί επίσης «Ο ΠΥΡΡΟΣ» στα φύλλα 251, 252 και 253 στα 1908, και στην οποία ο **Μ. Χρυσοχόος** δεν παραθέτει άλλες διευκρινήσεις ή εξηγήσεις που να τεκμηριώνουν την πρότασή του.

Ακολουθως, ο **Αθ. Πετρίδης** σε ανταπάντησή του, σε όσα σχολιάζει ο **Μ. Χρυσοχόος** στην επιστολή του, την οποία κι αυτή φιλοξενεί η εφημερίδα «Ο ΠΥΡΡΟΣ», με τίτλο «Ένα δημοτικόν μακεδονικόν τραγούδι του «ΠΥΡΡΟΥ» διαφωτίζον την ιστορίαν», στα αμέσως επόμενα φύλλα της την ίδια χρονιά, τελικώς καταλήγει στο «επιστημονικόν πόρισμα» ότι «...οπληρχηγός τις του Μεσαίωνος ισχυρός, «Τσιάμης» καλούμενος επέβαλε το όνομα αυτού καθ' όλην την υπ' αυτού κατεχομένην χώραν, επί Βυζαντινών ίσως, και ονομασθείσαν συνεπώς «Τσιαμουριάν» παρ' η άδεται το εξής δημώδες άσμα.

*Αρβανίτες παινεμένοι
Τσιάμιδες καμαρωμένοι...*

Προηγουμένως ο **Αθ. Πετρίδης** εξηγεί πως, όσον αφορά στην προέλευση του ονόματος «**Τσιάμης**», πιστεύει ότι «...εκ του ονόματος Στάμος η προέλευσις γέγονεν εξ αλλοιώσεως της ρίζης «στα» εις Τσα ως μαρτυρείται εκ του δημοσίου άσματος

*Τσιαμά (Σταμάταινα), μωρή Τσιαμάτω
δος μας φίλημα
Τσιαμάτω δος μας φίλημα
δος μας και μαύρα μάτια...».*

Ένα χρόνο αργότερα, στα 1909, ο **Θεόδ. Α. Χαβέλλας (Αιτωλός)** φιλόλογος και ιστοριογράφος, στη μελέτη του «Ιστορία Ηπείρου και Αλβανίας από των Αρχαιοτάτων Χρόνων μέχρι του 1880 Μ.Χ.», τεύχος Α', ισχυρίζεται πως, μετά την κυριαρχία των Οθωμανών στην περιοχή, «...πολύ μέρος των Αλβανών ησπάσθη την θρησκείαν του Μωάμεθ...». Και διευκρινίζει ότι οι εξισλαμισθέντες Αλβανοί προέρχονταν απ' όλες τις αλβανικές φυλές, «...ιδίως όμως εις την φυλήν των Τόσκηδων, Γκέκκηδων, Τσάμιδων και Λιάπιδων...».

Ακόμη, σχολιάζοντας την άποψη που διατύπωσε ο **Β. Δ. Ζώτος - Μολοσσός** πως η «Τσιάμικη διάλεκτος» ονομάζεται και «**Θυαμική**», ως ομιλουμένη στα χωριά που βρίσκονται στις δύο όχθες του Θύαμι ή Καλαμά ποταμού, γράφει: «... και τοιαύται μεν παραφθοραί των λέξεων ενδεχόμενον να γίνοντο, αλλ' ημείς δεν ηδυνάμεθα να τας βεβαιώσωμεν, εκτός εάν ηκούομεν και τον Θύαμιν εις Θύαμην και Τσάμην μεταβληθέντα...».

Προς το τέλος της επόμενης δεκαετίας, συγκεκριμένα στις 14 και 18 Αυγούστου 1920, η γιαννιώτικη εφημερίδα «**ΗΠΕΙΡΟΣ**», που εξέδιδε ο **Γ. Χατζής (Πελλερέν)**, εκλεκτός Ηπειρώτης δημοσιογράφος, λόγιος και λογοτέχνης, δημοσιεύει με τίτλο «Τσιαμουργιά» απόσπασμα του ποιήματος «Μονογραφία περί της εν Ηπείρω Κώμης του Τσαμαντά», έργο που συνέγραψε ο Θεσπρωτός λόγιος **Ν. Νίτσος**, και εκδόθηκε αργότερα σε βιβλίο στα 1926.

Στο κείμενό του ο **Ν. Νίτσος** ισχυρίζεται ότι «...Με το όνομα «Τσιαμουργιά» δηλούται το Ν.Δ. Τμήμα της Ηπείρου, επεκτεινόμενον εις τας επαρχίας Φιλιατών, Μαργαριτίου, Πάργης και Παραμυθίας. Κατά την αρχαιότητα το Τμήμα τούτο περιελαμβάνετο εν τη Θεσπρωτία...». Και ακολούθως παραθέτει τις εξής απόψεις για το «πόθεν η ονομασία Τσιαμουργιά»:

- «...Τινές παραγάγον την λέξιν εκ της Τουρκικής «τσιαμούρ» = πηλός, λάσπη...».
- «...Άλλοι θέλουν παραγομένην την λέξιν εκ της επίσης Τουρκικής «τσιάμ» = πεύκη...».
- «...Πιθανωτέρα πως φαίνεται η γνώμη των υποστηριζόντων ότι η «Τσιαμουργιά» οφείλει το όνομά της εις τον ποταμόν «Θύαμιν» (Καλαμάν), όστις την διαρρέει...».

Αφού με διάφορα επιχειρήματα που παραθέτει, απορρίπτει τις εκδοχές αυτές, ο **Ν. Νίτσος**, για το τοπωνύμιο πιστεύει πως «... η εν λόγω λέξις οφείλει την προέλευσίν της εις το επώνυμον πατρικίας Βυζαντινής οικογενείας, όπως και η κώμη του Τσαμαντά...». Πρόκειται, όπως εξηγεί παρακάτω, για την οικογένεια με το όνομα «**Τσαμαντούροι**» ή «**Τσαμαντουραίοι**», η οποία ζήτησε άσυλο στο λεγόμενο «**Δεσποτάτον της Ηπείρου**» μετά την άλωση της Πόλης από τους Σταυροφόρους. Στην βυζαντινή οικογένεια αυτή, υποθέτει ο **Ν. Νίτσος**, δόθηκε ως τιμάριο ο Τσαμαντάς η ιδιαίτερη πατρίδα του,

το όνομα της οποίας διέσωσε ως τοπωνύμιο, και την ονομασία της βυζαντινής οικογένειας. «... Όπως λοιπόν περιεσώθηκε το όνομα των «Τσαμαντούρων» εις την ονομασίαν της κώμης Τσαμαντά, τοιουτοτρόπως επιτρέπεται να παραδεχθώμεν ότι και η ονομασία «Τσιαμουργιά» την αυτήν προέλευσιν έχει. Δηλαδή εκ των «Τσιαμαντούρων» εις ους εδόθη ως φέουδον, εκλήθη «Τσιαμαντουραία» ή «Τσιαμαντουρία» (γη, χώρα, κτήσεις). Εκ ταύτης κατά σύντημψιν παρήχθη ο τύπος «Τσαμουρία», «Τσαμουριά» και «Τσιαμουργιά» εκτραχυνθείσης της πρώτης συλλαβής ως συμβαίνει και εις άλλας λέξεις του γλωσσαρίου της εν λόγω Επαρχίας...», σημειώνει με έμφαση.

Το δημοσίευμα της εφημερίδας «ΗΠΕΙΡΟΣ» που υπογράφει ο **Ν. Νίτσος**, υπήρξε αφορμή να διατυπωθούν και άλλες απόψεις για το θέμα. Απόψεις τις οποίες ο **Ν. Νίτσος** συμπεριλαμβάνει στην έκδοση του πονηματός του στα 1926, που προαναφέρθηκε:

♦ Ο μητροπολίτης Παραμυθίας και Φιλιατών, και κατόπιν Σουφλίου **Νεόφυτος**, σχολιάζει ότι βρίσκει ορθή την ετυμολογία της ονομασίας της περιοχής, όπως την προτείνει ο **Ν. Νίτσος**, αφού μάλιστα η περιοχή ανήκε «εις περίβλεπτον βυζαντινή οικογένειαν». Σημειώνει, ωστόσο, πως πιστεύει «...ότι η Τσιαμουργιά είνε κατά παραφθοράν της Θυαμουρίας, χώρας του Θυάμιδος ποταμού, και οι Τσιάμιδες κατά παραφθοράν του Θυάμιδες, οι περί τον Θύαμιν οικούντες, και η Θυαμουρία παρεφθάρει εις το Τσιαμουργιά...».

♦ Ο **Δ. Γρ. Καμπούρογλου**, Αθηναίος δημοσιογράφος, λόγιος και λογοτέχνης σε επιστολή του, του Απριλίου στα 1921, αποδέκτης της οποίας ήταν ο **Χρ. Χρηστοβασίλης**, ο Ηπειρώτης πολιτικός, λόγιος και λογοτέχνης, ο οποίος του είχε κοινοποιήσει το δημοσίευμα της εφημερίδας «ΗΠΕΙΡΟΣ», μεταξύ άλλων, γράφει: «...Συνεζήτησα γλωσσολογικώς με σε μόνον, προς τον οποίον έχω πεποίθησιν, προκειμένου περί φθογγολογικών ζητημάτων, το εξαγόμενον δε είναι ότι κάλλιστα ο Θύαμιν (Θίαμιν) δύναται να γίνει Τσάμιν και η χώρα του Θυάμιδος Τσαμουργιά. Μήπως δα και το κάθησε δεν το λέμε: «κάτσε»; Θία, το ι αφομοιούται προς το άηχο **θ** και γίνεται **x = θχιά**. Και επειδή ο συνδυασμός **θx** αποτελείται από δύο συνεχή, κανονικώς το δεύτερον γίνεται αντίστοιχον σιγμικόν **κι = θκι**, ήτοι το **θχιά** γίνεται **τσα...**».

Στο μεταξύ, ο **Κ. Ι. Άμαντος**, ιστορικός, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Αθηνών, στην εργασία του «Οι Βόρειοι Γείτονες της Ελλάδος», που δημοσιεύθηκε στα 1923, διαπιστώνει ότι «...Εις την Ήπειρον ζώσιν ολίγοι Αλβανοί εις την Τσαμουριάν, αλλ' είναι πλέον ανάμικτοι μετά των Ελλήνων και έχουσιν συνείδησιν ελληνικήν...». Και ο γλωσσολόγος **Μ. Φιλίντας** στην περιοδική έκδοσή του «Γλωσσολογία και Γλωσσογραφία Ελληνική» στα 1924, δέχεται πως «...Φυσικά κι απ' το άηχο (ή πιο σωστά το : αχορδόηχο) του **δj** δηλαδή από το **θj = θχj** βγαίνει τσ...» και υποστηρίζει ότι το **Τσάμιν** προκύπτει

σύμφωνα με το σχήμα Θύαμις> Θιάμις> Τσάμης οπότε και «Τσαμουριά = η περί τον Θύαμιν, χώρα...».

Μια δεκαετία κατόπιν, στα 1934, ο **Αθηναγόρας**, λόγιος ιερωμένος, «ο από μεγάλων πρωτοσυγκέλλων» μητροπολίτης Παραμυθίας, Φιλιατών και Γηρομερίου, στο μελέτημά του «Τσαμανδός και Τσάμηδες» αναδημοσιεύει επιστολή του, που φιλοξενεί το φύλλο της 18ης Ιουνίου 1931 της εφημερίδας «ΘΕΣ-ΠΡΩΤΙΑ», στην οποία, μεταξύ άλλων, αναφέρεται στην προέλευση της λέξης «**Τσάμηδες**». Στην επιστολή του ο **Αθηναγόρας** ισχυρίζεται ότι πρώτος οπαδός της μωαμεθανικής θρησκείας στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, περί τα μέσα του 14ου αιώνα, ήταν ο αρνησίθρησκος **Ισαΐμ** ή **Ισάμ**, ή **Σαμ** ή **Τσαμ**, ο οποίος προσπαθούσε να προσπλυτίσει και άλλους χριστιανούς. Όμως «...Ο χριστιανικός κόσμος τότε κατεξανέστη περιεφρόνει τους αποστάτας, οι οποίοι ως εκ του Αρχηγού αυτών Ισάμ ή Τσαμ εκαλούντο Ισάμηδες - Τσάμηδες, δηλαδή αρνησίθρησκοι, άπιστοι, μπαμπέσηδες, ακριβώς ως οι Μωαμεθανοί εκάλουν τους χριστιανούς Κιαφήρ, Γκιαούριδες, δηλαδή άπιστους...».

Ωστόσο, ο **Αθηναγόρας** στη συνέχεια του πανήγυρτος του καταθέτει ότι η λέξη προέρχεται από το ρήμα **τσαμάδ** που «...εβραϊστί σημαίνει «μυείσθαι εις ξένην θρησκείαν και προσκολλάσθαι εις αυτήν»...». «...Εκ του ρήματος τσαμάδ σημαίνοντος αλλαξοπιστείν, πάντες οι αρνησίθρησκοι ελέγοντο **Τσάμαδες** ή **Τσάμηδες** και **Τσαμαδός** ή **Τσαμαντός** ο τόπος όπου κατώκουν οι Τσαμάδ...» μας πληροφορεί ο **Αθηναγόρας**. Κι ακόμη οι λέξεις «...**Τσάμηδες** και **Τσαμουργιά**, **Τσαμαντίς** και **Τσαμανταίοι** αναφέρονται εις τους αρνησίθρησκους κάτοικους της χώρας, τους Οθωμανούς...».

«...Τσάμης είναι ο κάτοικος της Τσαμουριάς, περιφέρειας της Ηπείρου, Αρβανίτης ή Έλληνας χριστιανός. Το Τσάμης ακόμα είναι όνομα βαφτιστικό και σημαίνει Δημήτρης...», τονίζει, χωρίς άλλες διευκρινίσεις, ο **Γ. Βλαχογιάννης**, ερευνητής, ιστοριοδίφης και λογοτέχνης από τη Ναύπακτο, στο βιογραφικό σημείωμά του «Νικόλας Κώστας Κασομούλης» στην έκδοση «Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821 - 1833», στα 1939. Πρόκειται για τα απομνημονεύματα που παρέδωσε ο **Ν. Κ. Κασομούλης**, αγωνιστής του '21, και την έκδοσή τους επιμελήθηκε ο **Γ. Βλαχογιάννης**.

Ο **Χρ. Ι. Σούλης**, Ηπειρώτης λόγιος, γυμνασιάρχης στη «γεραρά» Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων, σε υπόμνημά του με τίτλο «Η εθνολογική σύστασις της Ηπείρου», που υπέβαλλε στις γερμανικές αρχές κατοχής στα Γιάννενα τον Ιούνιο στα 1944, και μας διασώζει ο **Σπ. Εργολάβος**, Ηπειρώτης εκπαιδευτικός και συγγραφέας, στην έρευνά του με τίτλο «Υπομνήματα Χρίστου Σούλη για την Ήπειρο» στο περιοδικό «ΧΟΥΛΙΑΡΑΔΕΣ» (ΕΤΟΣ Θ', ΤΕΥΧΟΣ Α - Β, Γενάρης, Ιούνιος 1991), και στη γιαννιώτικη εφημερίδα «ΗΠΕΙ-

ΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ», στις 12 και 13 Σεπτεμβρίου στα 1991, στο κεφάλαιο «**Οι Αλβανοί**» γράφει: «...Οι Αλβανοί της Ηπείρου, Τσάμηδες καλούμενοι κατά την ιδίαν διάλεκτον, κατοικούν το δυτικόν μέρος αυτής και έχουν κέντρα το Φιλιάτι, το Μαργαρίτι, την Παραμυθίαν και την Ηγουμενίτσαν. Αρχαιότερον ήσαν χριστιανοί, αλλά, μετά την εν Ηπείρω γενομένην τω 1611 επανάστασιν κατά των Τούρκων υπό Διονυσίου του Σκυλοσόφου εξισλαμίσθησαν δια της βίας...».

Στο ίδιο υπόμνημά του ο **Χρ. Ι. Σούλης** εξηγεί πως απόδειξη του εξισλαμισμού τους είναι ότι πολλοί **Τσάμηδες** έχουν ελληνικά ονόματα, καθώς επίσης ότι σε πολλά αλβανικά χωριά σώζονται ερείπια χριστιανικών εκκλησιών, ενώ σε κάποια χωριά «...υφίστανται, ακόμη και σήμερα, συγγένεια μεταξύ Αλβανών και Χριστιανών...».

Την ίδια εποχή, ο **Ευλ. Κουρίλας**, λόγιος ηπειρωτικής καταγωγής, μητροπολίτης Κορυτσάς και καθηγητής στο πανεπιστήμιο Αθηνών, στο μελέτημά του «Σλαύοι και Αλβανοί εν Ελλάδι», που περιλαμβάνεται στο έργο του «Το Κράτος της Αλήθειας» στα 1944, μεταξύ άλλων, διαπιστώνει πως «...εις την παραμόρφωσιν πολλών τοπωνυμιών, αίτινες εκ πρώτης όψεως εμφανίζονται ως ξένα, αλλ' είναι ακραιφνώς ελληνικάί...», τόσο στην Ήπειρο, όσο και στην Αλβανία συνέπραξε ένας «φθολογολογικός νόμος», σύμφωνα με τον οποίο «...όπου έχομεν θ ελληνικόν εν αρχή τε και τω τέλει των ονομάτων εν τη αλβανική συναντώμεν τσ· π.χ. Θσαμης - Τσάμης, Θσαμία - Τσαμερία (και είτα Τσαμουργιά)...».

Νέα συζήτηση για το θέμα ξεκίνησε αμέσως μετά την λήξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, κι ενώ ήταν σε εξέλιξη ο εμφύλιος πόλεμος στη χώρα μας.

Οι **Τσάμηδες** είναι «οι ακραιφνέστεροι των Ελλήνων», και «...διατήρησαν αλώβητον την συνείδησιν, καίτοι από της Ρωμαϊκής εποχής έως την Τουρκοκρατίαν, τα γόνιμα και εύφορα παράλια των, ήσαν το μήλον της έριδος όλων των επαρχιών...», διατείνεται ο **Ν. Β. Πατσέλης**, Πωγωνήσιος συγγραφέας στο βιβλίο του «Η Βόρειος Ήπειρος και τα Φυσικά της Σύνορα», στα 1946. Υποστηρίζει, επίσης, πως «...Αλβανικόν στοιχείον δεν υπάρχει εις τον νομόν της Θεσπρωτίας ή Τσαμουργιάς...», και σε υποσημείωσή του εξηγεί ότι η «**Τσαμουργιά**» οφείλει τ' όνομά της στον ποταμό Θύαμι.

Τρία χρόνια κατόπιν, στα 1949, ο **Χ. Κ. Λάμπρος** στην έκδοσή του «Οι Τσάμηδες και η Τσαμουριά» - που φέρει τους χαρακτηριστικούς υπότιτλους «Απόγονοι παλαιών εξωμοτών - Χθεςινοί δοσίλογοι και εγκληματίες πολέμου - Σημερινά πρωτοπαλλήκαρα του κομμουνιστοσυμμοριτισμού» - στο κεφάλαιο «Οι άρχοντες με τη λαστιχένια συνείδηση» θεωρεί ως «κουϊσλιγκς του 15ου αιώνα», τους σπαχήδες. Πρόκειται για τους ντόπιους άρχοντες, κάτοικους της Θεσπρωτίας, τους γαιοκτήμονες που διατήρησαν την περιουσία

τους, στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, με την υποχρέωση να στρατεύονται αυτοί και υποτελείς τους υπέρ του σουλτάνου, όταν είχε την ανάγκη τους. Οι σπαχήδες, υποστηρίζει ο **Χ. Κ. Λάμπρος**, για ένα διάστημα παρέμεναν χριστιανοί, διατηρούσαν την ελληνικότητά τους. Όμως κατά τα μέσα του 17ου αιώνα «...μπροστά στον κίνδυνο να καταντήσουν από φεουδάρχες, ακτήμονες αποφάσισαν να εξισλαμισθούν, καταπροδίδοντας την πίστη και τον λαό τους...». Ακριβώς «...Των εξομωτών εκείνων Σπαχήδων παραβλάσταρα είναι οι σύγχρονοι Τσάμηδες...», πιστεύει ο **Χ. Κ. Λάμπρος**, και συμπληρώνει ότι η ονομασία τους προέρχεται «...κατά μία, την πιθανώτερη ίσως, εκδοχή από παραφθορά του αρχαίου ονόματος του θεσπρωτικού ποταμού Καλαμά (Θύαμις - Τσάμης)...».

Ανάλογες απόψεις παρουσιάζει και ο **Ι. Αρχιμανδρίτης** στο αχρονολόγητο σύγγραμμά του «Τσάμηδες. Οδύνη και Δάκρυα της Θεσπρωτίας»: «...Οι απόγονοι λοιπόν των εξομωτών Σπαχήδων, οι απόγονοι των βιαίως εξισλαμισθέντων Θεσπρωτών, οι απόγονοι των εξισλαμισθέντων δια να περισώσουν τα κτήματά των από τους Αλβανούς μπέηδες, κατά το 1740 - 1780 και ενωρίτερον (οι οποίοι ως γνωστόν είχαν εγκατασταθεί υπό των Ενετών εις ολόκληρον το παραλιακόν τμήμα της Θεσπρωτίας και το ευφορώτερον τμήμα της ενδοχώρας), είναι οι σύγχρονοι Τσάμηδες...», εκτιμά ο **Ι. Αρχιμανδρίτης**. Και προσθέτει: «...Το όνομα «Τσάμης» κατά την πιθανοτέραν εκδοχήν προέρχεται από την παραφθοράν του αρχαίου ονόματος του Θεσπρωτικού ποταμού Καλαμά (Θύαμις - Θύαμης - Τσιάμης)...».

Ο **Κ. Η. Μπίρης**, στο έργο του «Αρβανίτες. Οι Δωριείς του Νεώτερου Ελληνισμού», στα 1960, μνημονεύει πως εκτός από τους **Γκέγκηδες** και τους **Τόσκηδες**, αναφέρονται δύο ομάδες Αρβανιτών στην δυτική πλευρά της Ηπείρου: Οι **Λιάπηδες**, που κατοικούν στην κοιλάδα του Παύλα ποταμού, την περφέρεια δηλαδή του Δελβίνου, και οι **Τσάμηδες**, που κατοικούν στη κοιλάδα του Καλαμά...». Σημειώνει, ωστόσο, μεταξύ άλλων, πως «...η παρατήρησις, ότι το όνομα Τσάμης προήλθε, στη γλώσσα των Αρβανιτών, από το Θύαμις, που είναι το αρχαίον όνομα του ποταμού Καλαμά, πράγμα που σημαίνει ότι πρόκειται απλώς περί του πατριδωνυμικού **Θυαμίτης**, αποδεικνύει εντελώς αυθαίρετον τον χαρακτηρισμόν της ομάδας αυτής ως ξεχωριστής φυλής...».

Ο **Αλ. Χ. Μαρμόπουλος**, συγγραφέας με καταγωγή από την περιοχή της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, στο πόνημά του «Ήπειρος. Λαογραφικά - Ηθογραφικά - Εθνογραφικά», στα 1964, μας παραδίδει πως με το όνομα «**τσάμικα**» ήταν γνωστή ανδρική φορεσιά την οποία αποτελούσαν «...**φέσι** με **φούντα**, πουκάμισο φαρδομάνικο λευκό με σούρες στον ώμο, **γελέκι** κουμπωτό, **πεσλί** ανοικτό με σχιστά κρεμασμένα μανίκια, **φουστανέλλα**

πολύπτυχη...»: και τη συμπλήρωναν «...κάλτσες υφαντές ή **τύρκια** από τους μηρούς ως τους αστραγάλους και τσαρούχια πλεχτά...».

Ισχυρίζεται ακόμη ότι αυτή «...η φορεσιά έχει την καταγωγή της από την Ήπειρο, το χώρο, που εντοπίζεται ανάμεσα ποταμού Σκούμπη και της Πρεβέζης. Εκεί εφορέθηκε, κυρίως στις περιφέρειες Χειμάρρας, Λιαμπουριάς και Τσαμουριάς (Θεσπρωτίας) αδιακρίτως από Έλληνες και Αρβανίτες...». Επίσης μας πληροφορεί πως «...**τσάμε** στην Ηπειρωτική διάλεκτο σημαίνει **φουστανέλλα**...», και αμέσως παρακάτω προσθέτει: «...Τσάμικος είναι ο χορός των φουστανελλοφόρων Τσάμιδων...».

Ο **Σπ. Στούπης**, Πωγωνήσιος δημοσιογράφος, ερευνητής και συγγραφέας στο μελέτημά του «Ελληνοαλβανοί - Τουρκοαλβανοί, Αρβανίτες, Ηπειρώτες, Βλάχοι κ.ά», δημοσιευμένο στην «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ» στα 1974, που περιλαμβάνεται και στην έκδοσή «Ηπειρώτες και Αλβανοί» του Ινστιτούτου Βορειοηπειρωτικών Μελετών (Ι.Β.Ε.), στα 1976, μεταξύ άλλων υποστηρίζει πως στην Αλβανία «...οι πρώτοι εξισλαμισθέντες, ήταν ο αλβανός φύλαρχος Ισαήμ ή Ισάμ μετά των ανδρών του που ήταν εντεταλμένοι να παρεμποδίσουν την εισχώρησιν των Τούρκων από την Μακεδονία στην Ήπειρο - αρχές του 14ου αιώνα - οι οποίοι όχι μόνον δεν παρεμπόδισαν την τουρκικήν προέλασιν προς την Ήπειρο, αλλά και συνεργάσθησαν ως Τούρκοι πλέον εναντίον της πατρίδας τους. Εξ αυτού δε - κατά τον Παραμυθίας Αθηναγόραν - και το όνομα «Τσάμης» από το Ισαήμ που εννοεί τον άπιστο. Απ' εδώ και η παροιμία «Τσάμης άπιστος». Τότε, λέγει, όλους τους νεοφώτιστους μουσουλμάνους τους ονόμαζαν Τσάμηδες...».

Μια άλλη, εντελώς ισοτιπη ετυμολογική εκδοχή, προτείνει ο **Σπ. Μουσελίμης**, πόνημά του που προαναφέρθηκε «Ιστορικοί Περίπατοι στη Θεσπρωτία», στα 1976. Συγκεκριμένα, στο μελέτημά του «Η γλώσσα των αρβανιτόφωνων κατοίκων της Τσαμουριάς», γράφει: «...Το όνομα «Τσαμουριά» ετυμολογείται από το αρβανίτικο τσι - αμ - ου = τι ειμ' εγώ». Η κατάληξη -ριά αντιστοιχεί με την Ελληνική -ώνας, όπως: αχυρώνας, αμπελώνας, δηλαδή Τσαμουριά = τόπος εγλωιστών παλικαράδων...».

Στο μεταξύ, ο **Αθ. Κίτσος** στην εργασία του «Θεσπρωτική Γη», που βράβευσε στα 1975 και εξέδωσε στα 1977 η «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ», σημειώνει, ότι η Θεσπρωτία «...επί Τουρκοκρατίας απέκτησε και άλλην ονομασίαν, Τσαμουριά...».

Αμέσως παρακάτω, διευκρινίζει πως «...Την ονομασία αυτή την επήρε από τους μουσουλμάνους το θρήσκευμα και Αλβανούς την καταγωγή και τη γλώσσα, τους Τσάμηδες, μια φάρα αλβανική, που εγκαταστάθηκε στα παράλια της χώρας από των Αγίων Σαράντα μέχρι της Πάργας...». Και θεωρεί τους **Τσάμηδες**, μαζί με τους **Γκέγκηδες**, τους **Τόσκηδες** και τους **Λιάπηδες**,

μία από τις «μεγάλες φάρες» της αλβανικής φυλής.

Μάλιστα είναι κατηγορηματικός ότι «...Οι Έλληνες, χριστιανοί, που κατοικούσαν στις ίδιες περιοχές με τους Αλβανούς, δεν είχαν καμμία σχέση με τις αλβανικές αυτές φάρες ούτε με τις ονομασίες και διακρίσεις των, και κατά συνέπεια οι χριστιανοί της Θεσπρωτίας είναι ξένοι προς τη προσωμία Τσάμηδες. Κακώς λοιπόν οι άλλοι Ηπειρώτες αποκαλούσαν Τσάμηδες συλλήβδην όλους τους κατοίκους της Θεσπρωτίας αδιακρίτως δηλαδή και τους χριστιανούς Έλληνες.

Τούτο είναι σφάλμα και πρέπει να λείψη...».

Ο **Τ. Π. Γιοχάλας**, Ηπειρώτης ιστορικός, στην έρευνά του «Το Ελληνο - Αλβανικόν Λεξικόν του Μάρκου Μπότσαρη», στα 1980 παρατηρεί, σε υποσημείωσή του, πως στην κεντρική Αλβανία «...εγκαταστάθηκαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον οι διαβιούντες κατά την Τουρκοκρατίαν εις την Θεσπρωτίαν μωαμεθανοί Αλβανοί, γνωστοί υπό την ονομασίαν **Τσάμηδες**...».

Σ' ένα κατοπινό πόνημά του, με τίτλο «Στοιχεία Ελληνο - Αλβανικής Γραμματικής και Ελληνο - Αλβανικοί Διάλογοι» από ανέκδοτο έργο που συνέγραψε ο **Ι. Βηλαράς**, αναφερόμενος στη λεγόμενη «**Τσαμική**» διάλεκτο διαπιστώνει: «...Γενικά ως Τσαμική θεωρείται η αλβανική διάλεκτος, που μιλούσαν κυρίως οι Αλβανοί μωαμεθανοί της Θεσπρωτίας αλλά και ελληνικοί πληθυσμοί της ίδιας περιοχής. Βορειότερο σύνορο της Τσαμικής πρέπει να θεωρηθεί η περιοχή της Κοκκιοπολης...».

Ένας άλλος Θεσπρωτικός λόγιος, ο **Β. Κραψίτης** στην εργασία του «Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας», στα 1986, υποστηρίζει ότι με την ονομασία «**Τσαμουριά**» «...νοούμε στα χρόνια της τουρκοκρατίας την περιοχή της Ηπείρου που περιλάμβανε τις επαρχίες Παραμυθιάς, Φιλιατιού, Πάργας και Μαργαριτιού (με την περιφέρεια Θυάμιδος) καθώς και μερικά χωριά του Δελβίνου, αρχίζοντας παραθαλάσσια από τις εκβολές του Αχέροντα και φτάνοντας μέχρι το Βουθρωτό, μεσόγεια δε μέχρι τις δυτικές υπωρείες της Ολύτσικας (Τομάρου)...». Υποσημειώνει πως η περιοχή ταυτιζόταν σχεδόν με την περιοχή της Βαγενητίας των μεσαιωνικών χρόνων, που ενσωματώθηκε στο λεγόμενο «**Δεσποτάτον της Ηπείρου**» μνημονευόμενη ως «**Θέμα Βαγενητίας**», και συμπληρώνει ότι οι κάτοικοί της ονομάζονταν «**Τσάμηδες**». Μας ενημερώνει πως «...Μερικοί ετυμολογούν τούτο από το όνομα του από το Λεσκοβίκι της Ηπείρου πρώτου αρνησίθρησκου Ισάμ (Ισάμηδες, Τσάμηδες), άλλοι από τη λέξη «Τσαμούρ» που σημαίνει λάσπη, άρα περιοχή, λασπώδης, ή από τον αρχαίον Ηπειρωτικό λαό «Σάμεις», ή από κάποιο Αλβανικό εθνικό όνομα ή και από την αρβανίτικη φράση «τσι -αμ -ου» (= τι είμαι εγώ) και σε επέκταση «τόπος εγώιστών παλληκαράδων κ.ά...». Ο ίδιος αποδέχεται ότι «...το όνομα Τσάμης - Τσάμηδες χρωσιέται στην παρα-

φθορά του ονόματος του ποταμιού Θύαμις (Καλαμάς)...».

Οι **Γκέγκηδες** και οι **Τόσκηδες** είναι δύο από τους κύριους κλάδους που συγκροτούν την αλβανική εθνότητα. Οι **Τσάμηδες** είναι κλάδος των Τόσκηδων - περισσότερο εξελληνισμένος από τους **Λιάπηδες** οι οποίοι επίσης είναι κλάδος των Τόσκηδων - και κατοικούσαν στην περιοχή κάτω από τον ποταμό Δώδωνα (Μπίστριτζα) ως τον ποταμό Αχέροντα, ενώ «...όλη η περιοχή γύρω από τον ποταμό Θύαμη (Τσάμη) λέγεται Τσαμουριά...», ισχυρίζεται ο **Γ. Μ. Σαρηνιάννης** στο μελέτημά του «Η εθνογραφική σύνθεση και το εθνικό ζήτημα στον Ηπειρωτικό χώρο», που δημοσιεύεται στο «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ» στα 1986.

Ο **Γρ. Αλ. Καλογερόπουλος**, Ηπειρώτης συγγραφέας, διδάκτορας, στο πανεπιστήμιο Σορβόνης, στην εργασία του «Ηπειροϊάδα», στα 1990, στο κεφάλαιο «Ο τσάμικος χορός», παραθέτει διάφορες εκδοχές για την προέλευση των όρων «**Τσάμης**» και «**Τσαμουριά**». Ο ίδιος εκτιμά ότι «...η πιθανότερα εκδοχή της λέξης Τσαμουργιά και Τσάμης είναι η φυλή των Σάμων, ρίζα που βρίσκεται αναλοίωτα στο χωριό του Σουλίου Σαμωνίδα...». Προηγουμένως διευκρινίζει πως το πρώτο συνθετικό του χωριού Σαμωνίδα είναι Σάμω- και προέρχεται «...ασφαλώς από την φυλή την ελληνική των Σάμων που κατοικούσαν παλαιότερα στην Θεσπρωτία ως ο Πουκεβίλ το ισχυρίζεται...». Επομένως **Σαμωνίδα** «...είναι το μικροχωριουδάκι των Σάμων ή των Τσάμων ή των Τσάμηδων...», πιστεύει ο **Γρ. Αλ. Καλογερόπουλος**, αφού πιο πριν εξηγεί: «...Κατά τον Γάλλον Πουκεβίλ, η λέξις Τσάμηδες είναι η παράφρασις της λέξεως Σάμεις, μια παλαιότερη ελληνική φυλή που κατοικούσε στη Θεσπρωτία...».

Ο **Αλ. Κ. Παπαδόπουλος**, Θεσπρωτός δικηγόρος, βουλευτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ. πρώην υπουργός, στο βιβλίου του «“Απειρος” Χώρα. Ο Οικουμενικός Ελληνισμός και ο Αλβανικός Εθνικισμός», στα 1992, για το βορειοδυτικό τμήμα της Ηπείρου ισχυρίζεται ότι «...την εποχή της τουρκοκρατίας, η περιοχή μετονομάσθη σε «Θυαμουριά» και κατά παραφθορά «Τσαμουριά» ή «Τζαμουριά»...» από το όνομα του ποταμού Θύαμι, σήμερα Καλαμά.

«...Οι Αλβανοί χωρίζονται στους Γκέγκηδες της Σκόδρας, της Αχρίδας, της Πισρένης και των Σκοπίων, στους Τόσκηδες του Βερατίου, του Τεπελενίου και της Πρεμετής, στους Λιάπηδες του Αργυροκάστρου και στους Τσάμηδες, οι οποίοι κατοικούσαν γύρω από τον ποταμό Καλαμά (Θύαμις = Τσάμης) στην Παραμυθιά, στους Φιλιάτες και στο Μαργαρίτι...» παραδέχεται ο **Κ. Α. Βακαλόπουλος**, ιστορικός, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο πόνημά του «ΗΠΕΙΡΟΣ. Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού», στα 1992, ενώ ο **Β. Ραφαηλίδης**, δημοσιογράφος, κριτικός κινηματογράφου, συγγραφέας και λόγιος, στην εργασία του «Οι Λαοί της Βαλκανικής» σημειώνει: «...Οι Λιάπηδες και οι

Τσάμηδες είναι παρακλάδια των Τόσκηδων...».

Αξιοπρόσεκτη είναι η ετυμολογία που προτείνει ο **Κ. Ευ. Οικονόμου**, Γιαννιώτης με καταγωγή από το Ζαγόρι, φιλόλογος, αναπληρωτής καθηγητής Γλωσσολογίας στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, στην πολύτιμη γλωσσολογική μελέτη του «Τοπωνυμικό της Περιοχής Ζαγορίου», στα 1991, για το τοπωνύμιο «**Τσάμη**, του». Θεωρεί το τοπωνύμιο «...κυριώνυμο από το επώνυμο **Τσάμης** κι αυτό από το αλβανικό εθνικό Çam-i «ο κάτοικος της Τσαμουριάς, της Çamëri-a», η οποία πρέπει να σχετιστεί με το αλβανικό ουσιαστικό Çam-i «το έλατον//το ρετσίνι» (<τουρκικό Çam, λέξη που χρησιμοποιείται γενικά για όλα τα κωνοφόρα και βελανοφόρα δένδρα)...».

Επίσης, στην εργασία του «Η Αλβανική Γλωσσική Επίδραση στα Ηπειρωτικά Ιδιώματα», στα 1997, σε υποσημείωσή του υποστηρίζει πως η ελληνική απόδοση του τοπωνυμίου «**Τσαμουριά**» προέρχεται από τον αλβανικό τύπο «**Çamëri-a**». Πρόκειται για «...τοπωνύμιο το οποίο σχηματίζεται από το Çam «Τσάμης» + περιεκτική κατάληξη -ëri και το επιτασσόμενο οριστικό άρθρο -a, όπως και τα άλλα αλβανικά τοπωνύμια: Shqipëri,-a (<Shqip «Αλβανός»), Gegëri,-a (<Geg «Γκέγκης»), Labëri,-a (<Lab «Λιάπης»), Toskëri,-a (<Toskë «Τόσκης») κ.λπ...», εξηγεί ο **Κ. Ευ. Οικονόμου**.

Ο **Δ. Μικαλόπουλος**, στην πραγματεία του με τίτλο «Τσάμηδες» στα 1993, αναφέρει ότι **Τσαμουριά** «...λεγόταν η περιοχή της Ηπείρου που εκτείνεται, παραλιακά, από τις εκβολές του Αχέροντα μέχρι το Βουθρωτό και ανατολικά, ως τις υπώρειες της Ολύτσικας. Ένα μικρό τμήμα περιήλθε στην Αλβανία στο υπόλοιπο, το 1923 ζούσαν 20.319 Μουσουλμάνοι που είχαν τα αλβανικά ως μητρική γλώσσα...». Και παρακάτω αναλύει ότι όσον αφορά στους προαναφερθέντες μουσουλμάνους «...επικράτησε η άποψη ότι η καταγωγή τους ήταν αλβανική - αλλά και υποστηρίχθηκε πως, γενικότερα, ανήκαν στο αλβανικό έθνος. Στην Ελλάδα όμως έχει διατυπωθεί η θεωρία ότι ήταν απλώς απόγονοι Θεσπρωτών που είχαν εξισλαμιστεί στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας και αποβάλει, εξαιτίας των σχέσεών τους με τους εγκατεστημένους στα παράλια Αλβανούς μπέηδες, την ελληνική γλώσσα...».

Ακόμη, σε υποσημείωσή του, διευκρινίζει ότι **Τσάμηδες** «...αρχικά λέγονταν όλοι οι κάτοικοι της Τσαμουριάς, ειδικότερα όμως όσοι είχαν τα αλβανικά ως μητρική γλώσσα...», αλλά ακολούθως «...βαθμιαία ο όρος κατέληξεν να συμπεριλαμβάνει μόνον εκείνους απ' αυτούς τους τελευταίους που ήταν Μουσουλμάνοι...».

Μια άλλη, πρωτότυπη άποψη, για την ετυμολόγηση του εθνικού «**Τσάμης**» και του τοπωνυμίου «**Τσαμουριά**», καταθέτει ο **Στ. Μπέπης**, Ηπειρώτης εκπαιδευτικός και συγγραφέας, άποψη η οποία, ο ίδιος πιστεύει, «...πως δεν εγγίζει απλώς την αλήθεια αλλά την κοιτάζει κατάματα...».

Συγκεκριμένα, στο μελέτημά του «Τσάμηδες και Τσαμουριά», στο «ΗΠΕΙ-

ΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ», στα 1993-1994, ο **Στ. Μπέττης** αφού παρουσιάζει και κρίνει μια σειρά από γνώμες, απόψεις και εκδοχές που, κατά καιρούς, έχουν δημοσιοποιηθεί για το θέμα, στηριγμένος στη φιλολογική μαρτυρία ότι ο ηγεμόνας στο λεγόμενο «**Δεσποτάτον της Ηπείρου**» Νικηφόρος Άγγελος Κομνηνός Δούκας, στα 1294 έδωσε ως προίκα στη θυγατέρα του **Θάμαρ** την περιοχή της Βαγενετίας με τα περίχωρά της, συμπεραίνει: «...Επειδή δε οι κάτοικοι της ίδιας περιοχής προφέρουν το αρχικό **Θ** του ονόματος Θάμαρ ως **Τσι**, καθώς το Θωμάς - Τσιώμος (της τροπής του **θα** σε **τσια**, γλωσσολογικά από επιστημονική άποψη βεβαιωμένης καθώς ήδη σημειώσαμε) η Θάμαρ από το λαό λεγόταν **Τσιάμα** εξαιτίας της δε και οι κάτοικοι της περιοχής όλης, οι άνθρωποί της, ονομάσθηκαν **Τσιάμηδες** και η χώρα **Τσιαμουριά**. Άνθρωποι λοιπόν της Ηπειρώτισσας πριγκίπισσας και κατόπιν βασίλισσας των Ανδηγαυών της Κάτω Ιταλίας Θάμαρ, της Τσιάμας του λαού, καθώς κατά το ιδίωμά τους την έλεγαν, οι τότε κάτοικοι της περιοχής ήταν το γλωσσικό οι **Τσιάμηδες** και **Τσιαμουριά** η χώρα τους...».

Προηγουμένως, ο **Στ. Μπέττης** εξηγεί πως το τοπωνύμιο «**Τσιαμουριά**» παράγεται «...από τη ρίζα **Τσιάμ**, και την παραγωγική κατάληξη **-ουριά**, που σημαίνει το πλήθος των υπό του ουσιαστικού σημεινομένων ή την χώρα τους, την περιοχή τους...», κατά τα κλέφτης - κλεφτουριά, βλάχος - βλαχουριά, Λιάπης - Λιαπουριά κ.ά.

Την ίδια χρονιά, στα 1994, ο **Αχ. Στ. Ανθεμίδης**, διδάκτορας Νομικής στο πανεπιστήμιο Göttingen, πρόεδρος στο Κέντρο Μελετών Ελληνικών Μειονοτήτων, στην έκδοσή του «**Ηπειρος - Ηπειρώτες. Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα**», αφού διαπιστώνει πως «...τα διάφορα τοπωνύμια και υδρονύμια έπαιξαν σπουδαίο ρόλο και διαμόρφωσαν κατά καιρούς τις διάφορες ονομασίες φυλών, φατριών και εθνών...», εκτιμά ότι «...οι περί τον Θύαμιν ποταμόν κατοικούντες, φυσικό ήταν, να ονομάζονταν ή να λέγονταν Θυάμιδες...». Και παράπέρα, επειδή η λέξη «**Θύαμις**» ήταν δυσκολοπρόφερτη ο Ηπειρώτης χωρικός «...πρόφερε απλά αντί του Θύαμις το συγκοπτόμενο Θυάμς...» και προσθέτοντας «...το τσιλίβρισμα **-τσι**...», το οποίο «...σαν πρόσθετο στοιχείο των Ηπειρωτών και των Δυτικομακεδόνων, ήταν σύνηθες στο λεκτικό τους...» προέκυψε το εθνικό «**Τσάμης**». Κοντολογίς, συμπεραίνει ο **Αχ. Στ. Ανθεμίδης**, «...οι ελληνικοί πληθυσμοί που παροικούσαν γύρω από τον ποταμό Θύαμιν της αρχαιότητας ή «**Θυάμς**» δηλαδή τον σημερινόν ποταμό Καλαμά, πήραν την ονομασία **Τσάμς**, **Τσιάμς**, **Τσάμης** και **Τσιάμης** από τον ομώνυμο ποταμό...».

«**Τσάμης**» είναι ονομασία των Αλβανών της Τσαμουριάς, στα νότια της Αλβανίας, γράφει επιγραμματικά και σε παρένθεση ο **Μ. Τριανταφυλλίδης** στο αξιόλογο έργο του «**Τα Οικογενειακά μας Ονόματα**» που εξέδωσε το

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη) του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στα 1995, ενώ τη δική του άποψη για την προέλευση και τη σημασία των όρων «**Τσάμηδες**» και «**Τσαμουριά**» καταθέτει ο **Β. Δ. Μήτσος** στη μελέτη του «*Η ονομασία του Σουλίου*» η οποία δημοσιεύεται στα 1995 στον 15ο τόμο της περιοδικής έκδοσης «*ΗΠΕΙΡΟΣ*», που εκδίδει η Ηπειρωτική Εστία Θεσσαλονίκης.

Ο **Β. Δ. Μήτσος**, αφού παραδέχεται ότι «...Ολόκληρη η παραθαλάσσια περιοχή, η οποία επεκτείνεται κατά μήκος της παραλίας από τις εκβολές του Αχέρωντα μέχρι το Βουθρωτό και φθάνει σε βάθος μέχρι τις υπώρειες της Ολύτσικας, έφερε αρχικά την ονομασία Σαμικόν ή Στύλος...», ισχυρίζεται αμέσως παρακάτω, πως «...Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η ονομασία Σαμικόν ή Στύλος εξαλβανίστηκε...».

Έτσι, υποστηρίζει ο **Β. Δ. Μήτσος**, το τοπωνύμιο «**Στύλος**» έγινε «**Σούλι**», «...ενώ το αρχαίον Σαμικόν έγινε Τσάμικο...». Κι ακόμη «...Ο γηγενής και αυτόχθων Σάμης (Samius) παράλλαξε σε Τσ(ι)άμης, ενώ η χώρα των Σαμίων (λατινιστί Samaeorum) έγινε Τσαμουρ(γ)ία ή Τζαμουργία...».

Στα 1998, ο **Γ. Γ. Σάρρας**, Ηπειρώτης δημοσιογράφος, συγγραφέας και σατυρικός ποιητής από το Καστρί Θεσπρωτίας, στο τρίτομο πόνημά του «*Η Θεσπρωτία δια μέσου των Αιώνων, 40.000 π.Χ. μέχρι Σήμερα*», και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο «*Η μονή Ραγίου και η ιδιαίτερη θέση της στο Θεσπρωτικό χώρο*», τονίζει: «...Στη Θεσπρωτία κατά τον 15ο με 16ο αιώνα εγκαταστάθηκε, στις νοτιοδυτικές παραλιακές πεδιάδες της, η μια από τις τέσσερις φυλές των Ιλλυριών, οι Τσάμηδες, Αλβανικής καταγωγής και Μωαμεθανοί το θρήσκευμα που μιλούσαν αρβανίτικα...», χωρίς, ωστόσο, να τεκμηριώνει με ιστορικά στοιχεία τη χρονική περίοδο κατά την οποία οι **Τσάμηδες** εγκαταστάθηκαν στη Θεσπρωτία.

Παρακάτω θεωρεί «*αβασάνιστους και αβάσιμους*» τους ισχυρισμούς εκείνων οι οποίοι «...παρουσιάζουν ότι το όνομα Τσάμι προήλθε, κατά παράφραση από τον ποταμό Θύαμι και πως οι Τσάμηδες ήταν εξισλαμισμένοι Χριστιανοί Έλληνες...». Και διαπιστώνει, με έμφαση, πως «*ιστορική αλήθεια*» είναι ότι «...η Τσαμουριά πήρε το όνομά της από τη φυλή των Τσάμηδων...».

Λίγο αργότερα, ο **Κ. Στεφ. Τσίππρας**, στο οδοιπορικό του «*Θεσπρωτία - Πρέβεζα. Από τον Καλαμά ως τον Αχέρωντα*», που φιλοξενεί η εφημερίδα «*ΤΟ ΒΗΜΑ*» στο φύλλο της στις 3 Σεπτεμβρίου 2000, σημειώνει ότι οι «**Τσάμηδες**» ονομάσθηκαν «...*(Από το αρβανίτικο «τσιάμου» δηλαδή «τι είμαι εγώ;» δηλαδή χώρα, τόπος παλικαράδων ή από το τουρκικό «Τσαμούρ» που σημαίνει λάσπη, δηλαδή λασπότοπος, βαλτότοπος)*...».

Πιθανότερη, από τις διάφορες απόψεις «...για την ιστορική και ετυμολογική προέλευση των ονομασιών «**Τσάμηδες**» και «**Τσαμουριά**»...», εκτι-

μάται πως είναι «...εκείνη, που σχετίζεται με τη λέξη «**Θύαμις**» (Καλαμάς), με παραφθορά του, με την πάροδο του χρόνου: Θύαμις >Θυάμις >Τσ(ι)άμης, δηλαδή οι κάτοικοι περί τον Θύαμι ποταμό, ήτοι Θυαμυρίς, Θυαμυρία, Τσ(ι)αμουριά...» μας παραδίδει ο **Απ. Π. Παπαθεοδώρου**, Ηπειρώτης εκπαιδευτικός και συγγραφέας, στο βιβλίο του «Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες. UCK - UCC - Αλβανοί - Τούρκοι», στα 2002.

Ακολουθώς, παρατηρεί ο **Απ. Π. Παπαθεοδώρου**, η ονομασία «**Τσαμουριά**» γενικεύθηκε για ολόκληρη την περιοχή της Θεσπρωτίας «...με παράλληλη διατήρηση, κατ' αρχάς προφορική, τοπικά, και γραπτή, στη συνέχεια των δύο αυτών ονομασιών, ιδίως από την εποχή της Τουρκοκρατίας και εξής...».

Επίσης, μετά την αποτυχία του κινήματος στα 1611 «...ο όρος «**Τσαμηδες**» εξειδικεύθηκε σε «**Χριστιανούς Τσάμηδες**» και «**Μουσουλμάνους Τσάμηδες**», με επικρατέστερη, μάλιστα, κατά την πάροδο του χρόνου, και την απλήν ορολογία «**Τσάμης**», στους Μουσουλμάνους Τσάμηδες...» υποστηρίζει ο **Απ. Χ. Παπαθεοδώρου**.

Ο **Απ. Π. Παπαθεοδώρου**, με δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο των Ιωαννίνων ή σε περιοδικά με θέματα από την Ήπειρο, τους Ηπειρώτες ή τις δραστηριότητες αποδήμων Ηπειρωτών, επαναλαμβάνει τις απόψεις του αυτές, με μικρές παραλλαγές κάποιες φορές.

Χαρακτηριστική είναι η αγαφורה του σε παρέμβασή του στην ημερίδα με γενικό θέμα «Ιστορία και επικαιρότητα του ζητήματος των Τσάμηδων», η οποία έγινε στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στις 21 Φεβρουαρίου στα 2008.

Όπως ο ίδιος μας πληροφορεί, στο σημείωμά του «Το Πάντειο Πανεπιστήμιο και το «**Τσαμικό**»!», που φιλοξενείται στο τεύχος 308 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 2008), στο «δέλτιον πνευματικής ενημερώσεως» με τίτλο «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ**», που εκδίδει στην Αθήνα η ομώνυμη εταιρεία, στην παρέμβασή του, μεταξύ άλλων, για το θέμα δήλωσε τα εξής: «...Το όνομα Τσάμηδες προέρχεται από παραφθορά του παλαιότερου ποταμωνυμίου Θύαμις (ν. Καλαμάς): Θύαμις - Τσ(ι)άμις - Τσάμης, το δε όνομα «**Τσαμουριά**» από το παλαιότερο τοπωνύμιο Θυαμυρία (παρά τις εκβολές του Θυάμιδος): Θυαμυρία - Τσ(ι)αμουριά - Τσαμουριά. Έτσι μέχρι και σήμερα υπάρχουν στη Θεσπρωτία οι διπλές αυτές ονομασίες (Θεσπρωτία - Τσαμουριά και Θεσπρωτοί - Τσάμηδες), σ' όλους τους Έλληνες πολίτες της, Χριστιανούς και Μουσουλμάνους...».

Οι **Τόσκηδες**, οι **Λιάπηδες**, οι **Τσάμηδες**, οι **Γκέγκηδες** ήταν οι τέσσερεις, κύριες φυλετικές ομάδες της μουσουλμανικής πλειοψηφίας του αλβανικού πληθυσμού, ανάμεσα στις οποίες «...μεσολαβούσε χάσμα βαθύ στη νοοτροπία και την πολιτική συμπεριφορά...», παρατηρεί ο **Μ. Κοκολάκης** στην εργασία του «Το Ύστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι», που ήδη μνημονεύθηκε.

Δυό χρόνια μετά, στα 2005, ο **Κ. Μ. Σούλης**, Θεσπρωτός γιατρός, που ασχολήθηκε δραστήρια στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης στην Αθήνα και στην πατρίδα του, στην έκδοσή του «Ιστορικές Αναδρομές (Θεσπρωτία και οι περί αυτήν χώρες) (1700 - 1944)», γράφει πως οι **Τσάμηδες** ζούσαν στις περιοχές του Μαργαριτιού, της Ηγουμενίτσας, της Παραμυθιάς και σε τμήμα του Δελβίνου, ενώ εκτιμά πως είναι άγνωστη η προέλευση της ονομασίας τους. Θεωρεί, ωστόσο, ότι «...Συνήθως η ονοματολογία των φυλών προέρχεται από το γενάρχη ή από τοπωνύμιο της περιοχής που κατοικούν. Στα παλιότερα χρόνια ο Δημήτρης εκαλείτο χαϊδευτικά και Τσιάμης. Άρα την ονομασία της φυλής πρέπει να την αναζητήσουμε ή στον Καλαμά (Θύαμη) ή σε κάποιο γενάρχη Τσιάμη Δημήτρη...».

«...Οι Τσάμηδες θεωρούνται μία από τις τέσσερις αλβανικές φυλετικές ομάδες, με διαφορές ως προς τη γλωσσική διάλεκτο, από τις υπολοιπες τρεις, δηλαδή τους Γκέγκηδες, Τόσκηδες και Λιάπηδες...» παραδέχεται η **Β. Δ. Ψιμούλη**, καθηγήτρια Γαλλικής Φιλολογίας και ιστορικός, που εργάζεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στην υποδειγματική, για το θέμα που πραγματεύεται, διδακτορική της διατριβή «Σούλι και Σουλιώτες», στη δεύτερη, συμπληρωμένη έκδοσή της στα 2005.

Παρακάτω, συμπληρώνει πως το γλωσσικό ιδίωμα των Τσάμηδων θεωρείται υποδιάλεκτος της διαλέκτου των Τόσκηδων, και διευκρινίζει: «...ανοιχτό παραμένει το ερώτημα από πότε άρχισε να επικρατεί η ονομασία «Τσάμηδες», ως δηλωτική της εν λόγω ομάδας, καθώς επίσης από πότε τα αλβανικά γένη άρχισαν να αναγνωρίζονται μέσα από αυτή την ονομασία...».

Θεωρεί ως πλέον πιθανό αυτό να συνέβη στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή· εκτιμά πως οι **Τσάμηδες** επειδή «...δεν εμφανίζονται να έχουν κάποια φυλετική συνοχή, είναι ενδεχόμενο να άρχισαν να αναγνωρίζονται, με την πάροδο του χρόνου και για διάφορους λόγους, κάτω από αυτή την ονομασία, οι ομάδες εκείνες των αλβανικών γενών που από το 14ο αιώνα είχαν διεισδύσει στις συγκεκριμένες περιοχές της Ηπείρου...». Και συμπεραίνοντας προσθέτει: «...Ωστόσο, οι χριστιανοί Τσάμηδες δεν εμφανίζονται να αυτοπροσδιορίζονται μέσα απ' αυτό το όνομα, το οποίο τελικά ταυτίστηκε περισσότερο με τους μουσουλμάνους Αλβανούς της Τσαμουριάς...».

Ακόμη στο σημείωμά της «Σούλι και Σουλιώτες», στη συλλογική έκδοση «Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770 - 2000», στα 2003, εξηγεί πως **Τσάμηδες** αγάδες και μπέηδες ήταν «...τα εξισλαμισμένα γένη της αλβανικής μεταναστευτικής ομάδας του 14ου αιώνα, τα οποία, μέσα στο 18ο αιώνα βρίσκονται πλέον ενσωματωμένα στον οθωμανικό στρατιωτικό - διοικητικό μηχανισμό...».

Περιφερειακό αλβανικό φύλο θεωρούν τους **Τσάμηδες** οι ιστορικοί **Π. Γ. Μαγκαφάς** και **Β. Παπαδόπουλος** στο πόνημά τους «Το Ιστορικό Αρχείο του Ιδρύματος Βορειοηπειρωτικών Ερευνών» στα 2005, ενώ ο **Φ. Μαλκίδης**, λέκτορας στο πανεπιστήμιο Θράκης, σε σημείωμά του στην εβδομαδιαία εφημερίδα των Ιωαννίνων «Τα Γιάννινα», στο φύλλο της 14ης Ιουνίου 2005, όπου παρουσιάζει το βιβλίο «Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1921-2000)», που υπογράφει η **Ελ. Μαντά**, υποστηρίζει: «...Τσαμουριά ονομάζεται η περιοχή εκείνη της Ηπείρου, που εκτείνεται κατά μήκος της ακτής ανάμεσα στις εκβολές του ποταμού Αχέρωντα και μέχρι το Βουθρωτό, και ανατολικά μέχρι τους πρόποδες του όρους Ολύτσικας (Τόμαρος). Η περιοχή ταυτίζεται με τη Θεσπρωτία και ένα μικρό της τμήμα ανήκει σήμερα στην Αλβανία με κέντρο την κωμόπολη Κονίσπολη...». Όσον αφορά στην προέλευση της ονομασίας παραδέχεται πως υπάρχουν πολλές εκδοχές. Θεωρεί όμως ότι «...Η περισσότερη ανταποκρινόμενη στην πραγματικότητα φαίνεται να είναι η εκδοχή που κάνει λόγο για παραφθορά με την πάροδο του χρόνου: Θύαμις, Θυάμις, Τσ(ι)άμης, δηλαδή ο κάτοικος που βρίσκεται κοντά στον Θύαμη ποταμό, την Θυαμυρία, την «Τσ(ι)αμουριά»...».

Και τέλος, ο **Γ. Κ. Παπαϊωάννου**, Γιαννιώτης πολιτικός μηχανικός και συγγραφέας, στο σημείωμά του «Τσαμουριά και Τσάμηδες», στο έργο του «Γεγονότα από τη Νεότερη Ιστορία», στα 2006, γράφει: «Η λέξις **Τσαμουριά** είναι παραφθορά της ελληνικής λέξης Θυαμουριά, που σημαίνει την περιοχή παρά τον αρχαίο ποταμό Θύαμη, τον σημερινό δηλαδή Καλαμά. Και οι **Τσάμηδες** είναι οι κάτοικοι που ζουν στην περιοχή, που διασχίζει ο ποταμός Καλαμάς...».

Οι «Τσάμηδες και η «Τσαμουριά» στον αθηναϊκό και στον ηπειρωτικό τύπο.

Ας σημειωθεί, ακόμη, πως με τα θέματα «**Τσάμηδες**» και «**Τσαμουριά**» ασχολήθηκαν, ιδιαίτερα, αθηναϊκές και τοπικές, ηπειρωτικές εφημερίδες, μετά τη ματαίωση προγραμματισμένης άτυπης συνάντησης του Κ. Παπούλια, προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, με τον Αλβανό ομόλογό του Αλ. Μοϊσίου, στις αρχές Νοεμβρίου, στα 2005.

Επιλέγουμε, από ρεπορτάζ, άρθρα ή σημειώματα της εποχής, χαρακτηριστικά αποσπάσματα που αφορούν στην πραγματεία μας:

«...Οι Τσάμηδες ατύχησαν να ζουν (από τον 14ο αιώνα) στις εύφορες περιοχές της Παραμυθιάς, των Φιλιατών και του Φαναρίου. Τσάμηδες ορθόδοξοι (απ' αυτούς ήταν και οι Σουλιώτες) και Τσάμηδες μουσουλμάνοι (σουνίτες)...» παρατηρεί ο **Τ. Καμπύλης**, στο σημείωμά του «Ιστορίες με σύνο-

ρα...», που φιλοξένησαν «ΤΑ ΝΕΑ», το Σαββατοκύριακο 5 - 6 Νοεμβρίου 2005.

Το ίδιο Σαββατοκύριακο, στην εφημερίδα «Κόσμος του Επενδυτή», ο **Στ. Λυγερός**, σε κείμενό του με τίτλο «Οι Αλβανοτσάμηδες και η “μεγάλη Αλβανία”», σημειώνει: «Το όνομα Τσαμουριά - και Τσάμηδες - δεν είναι ούτε αλβανικό ούτε τουρκικό. Αποτελεί παραφθορά του ονόματος Θυαμουριά και ήταν μεσαιωνικό όνομα της Θεσπρωτίας. Κατά την επικρατούσα εκδοχή, προέρχεται από το όνομα του τοπικού ποταμού, που την αρχαιότητα ονομαζόταν Θύαμις και σήμερα Καλαμάς. Οι Θεσπρωτοί συχνά αποκαλούν τους εαυτούς τους Τσάμηδες και το νομό τους Τσαμουριά...».

«...**Τσαμουριά** στην Τουρκοκρατία ονομαζόταν η περιοχή της Ηπείρου που περιελάμβανε τις επαρχίες Παραμυθιάς, Φιλιατών, Πάργας και Μαργαριτίου. Ένα μέρος των κατοίκων της είχε θολή προέλευση: Κάποιοι ιστορικοί, με βάση το γλωσσικό κριτήριο, υποστηρίζουν ότι ήταν αλβανικής καταγωγής, ενώ άλλοι επιμένουν ότι ήταν Έλληνες της Θεσπρωτίας που εξισλαμίσθηκαν και υιοθέτησαν την αλβανική γλώσσα λόγω της οικονομικής εξάρτησης από αλβανούς αγάδες...», γράφει η **Κ. Μακρή** στην «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ», στις 6 Νοεμβρίου 2005, στο ρεπορτάζ της με τίτλο «Το γύρισαν σε τσάμικο».

Επίσης στις 6 Νοεμβρίου 2005, στην εφημερίδα «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» ο **Αντ. Καρκαγιάννης**, στο άρθρο του «Τσάμηδες και άλλα «απόβλητα» της εθνικής πορείας», ισχυρίζεται πως **Τσάμηδες** είναι «...οι κάτοικοι της Τζαμουριάς, που περιλάμβανε τις επαρχίες Παραμυθιάς, Φιλιατών, Πάργας και Μαργαριτίου. Γηγενείς Ηπειρώτες, αλβανόφωνοι και χριστιανοί ορθόδοξοι κατά τη μεγάλη τους πλειοψηφία...», με άγνωστη την προέλευση της ονομασίας τους. Και προσθέτει ότι «...Είχαν χαρακτηριστικά μειονότητας, την ιδιαίτερη γλώσσα και τον ιδιαίτερο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης και ζωής, που συγγένευε περισσότερο με τα ισχύοντα στην Αλβανία, παρά στην Ελλάδα...».

Δύο μέρες κατόπιν, στις 8 Νοεμβρίου 2005, ο **Αντ. Φούσας**, βουλευτής Ιωαννίνων της Ν.Δ. τότε, και πρώην υπουργός, στο άρθρο του «Η αλήθεια για τους «Αλβανοτσάμηδες»», που φιλοξενεί η γιαννιώτικη εφημερίδα «ΠΡΩΙΝΑ ΝΕΑ», διαπιστώνει: «...Έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις για το όνομα των Τσάμηδων και της Τσαμουριάς, αλλά η επικρατέστερη είναι ότι πρόκειται για την περιοχή πέριξ του ποταμού Θύαμις (Καλαμάς), ο οποίος διασχίζει τους νομούς Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας και καταλήγει στο Ιόνιο πέλαγος...».

Την ίδια μέρα, στην εφημερίδα «ΠΡΩΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ» των Ιωαννίνων, σε άρθρο του με τίτλο «Οι Αλβανοί δεν σεβάστηκαν ούτε τον Κάρολο Παπούλια!», ο **Ν. Θ. Υφαντής** εξηγεί ότι οι λεγόμενοι «**Αλβανοτσάμηδες**» κακώς ονομάζονται έτσι αφού «...δεν πρόκειται ούτε για Αλβανούς ούτε για Τούρκους. Πρόκειται για εξισλαμισμένους Έλληνες χριστιανούς. Το σωστό είναι να μιλούμε για «μουσουλμάνους Τσάμηδες»...».

Τρεις μήνες αργότερα, στις 7 Φεβρουαρίου 2006, στην ίδια εφημερίδα ο **Δ. Κοτσώνης**, στο σημείωμά του «“ΤΣΑΜΗΔΕΣ” : Απάντηση σ’ όσους διαστρεβλώνουν την αλήθεια» υποστηρίζει ότι «...Τσαμουργιά αποκαλείται ο Νομός Θεσπρωτίας στην Αλβανική διάλεκτο. Εξ αυτού οι Μωαμεθανοί κάτοικοι του Νομού Θεσπρωτίας αποκαλούνται Τσάμηδες...». Και παρακάτω εξηγεί : «...Οι «Τσάμηδες» ήταν Έλληνες Ορθόδοξοι, που εξαναγκάστηκαν να αλλαξοπιστήσουν στα χρόνια της σκλαβιάς, τους οποίους οι Τούρκοι με την παραχώρηση εξαιρετικών προνομίων σε βάρος των λοιπών Ελλήνων, κατάφεραν να τους μετατρέψουν σε δυνάστες...».

Λίγες μέρες μετά, στις 16 Φεβρουαρίου 2006, στην εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΒΗΜΑ» της Θεσπρωτίας, ο **Γ. Παρόλας**, σε άρθρο του με τίτλο «Θυαμία περιοχή - Τσιαμουριά - και ελληνικότητα του χώρου», εκτιμά πως η περιοχή η οποία ήταν γνωστή ως **Τσαμουριά**, στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας «...από την άμεση σχέση της με τον Θύαμη ποταμό χαρακτηρίζεται ως επαρχία Θυαμίδος - «Θυάμ-Σαντζάκ». Ως η περί τον Θύαμη περιοχή...», και «...με το χρόνο καθορίστηκε να ονομάζεται Θυαμία - Τσιαμουριά - Τσιαμουριά...». Πιστεύει ότι η αλλαγή του ονόματος «... έγινε κάτω από την προσπάθεια των Τούρκων να εκτουρκίζουν τον τόπο, να εκμουσουλμανοποιήσουν τον πληθυσμό και να επιβάλλουν το φεουδαρχικό - τιμαριωτικό κοινωνικό τους σύστημα...», και προσθέτει πως οι κάτοικοι της περιοχής, χριστιανοί και μουσουλμάνοι ονομάζονταν «**Τσάμηδες**», δηλαδή κάτοικοι του Θυάμ Σαντζάκ, της Τσιαμουριάς.

Επίσης, στη Θεσπρωτική εφημερίδα «ΤΟΛΜΗ», στις 16 Μαρτίου 2006 ο **Χρ. Ευαγγέλου** στο άρθρο του με τίτλο «Μουσουλμάνοι Τσάμηδες» εξηγεί ότι «...Αυτοί είναι μια αλβανική μουσουλμανική μειονότητα που ζούσε στην περιοχή της Θεσπρωτίας πέριξ του ποταμού Θύαμη. Ίσως από παραφθορά της λέξης Θυαμής να ονομάστηκαν Τσάμηδες...».

Κι ακόμη, στην ιστοσελίδα που διατηρεί το «ΕΘΝΙΚΟ ΦΟΡΟΥΜ» στο διαδίκτυο, σε κείμενό του που τιτλοφορείται «Ο Αλβανικός Μεγαλοϊδεατισμός και το ζήτημα των Τσάμηδων», ο **Χρ. Αγγελόπουλος**, αντιστράτηγος ε.α., γενικός διευθυντής στην Ελληνική Εταιρεία Στρατηγικών Μελετών, αφού περιγράφει τα όρια, όπου αναπτυσσόταν η **Τσαμουριά** στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, διαπιστώνει: «...Συναφές με την Τσαμουριά είναι και το όνομα Τσάμης και Τσάμηδες που προέρχεται πιθανότατα από την παραφθορά του αρχαίου ονόματος του ποταμού Καλαμά (Θυαμής - Τσιαμής - Τσάμης)».

Οι όροι «Τσαμουριά» και «Τσάμηδες»
σε εγκυκλοπαίδειες, λεξικά και τοπικά, ηπειρωτικά γλωσσάρια.

Σε εγκυκλοπαίδειες και λεξικά, αλλά και σε τοπικά γλωσσάρια της Ηπείρου, συναντάμε επίσης διάφορες απόψεις, γνώμες ή εκδοχές για την προέλευση και τη σημασία των όρων «Τσάμηδες» και «Τσαμουριά».

Στο λήμμα «Τσάμηδες», στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, που υπογράφει ο **Χρ. Ι. Σούλης**, αναφέρεται πως με την ονομασία αυτή «...καλούνται οι κάτοικοι της Τσαμουριάς...», οι οποίοι μάλιστα «...αποτελούν εν Ηπείρω ίδιον τύπον...», και είναι «...ωραίοι άνδρες, ευκίνητοι, πονηροί, υψηλού αναστήματος, εκδικητικοί και προπαντός ανειλικρινείς και άπιστοι...». Όσον αφορά στην προέλευση του ονόματός τους, ο **Χρ. Ι. Σούλης** τη θεωρεί άγνωστη. Προσθέτει όμως, ότι «...Τινές ετυμολογούν τούτο εκ του Ισάμ, οιονεί Τσάμηδες, τον πρώτον εκ Λεσκοβικίου Ηπειρώτου αρνησίθρησκου, άλλοι εκ του ποταμού Θυάμιδος, του διαρρέοντος την Τσαμουριά, και άλλοι, εν οίς και ο Πουκεβίλ, από τους Σάμεις, αρχαίον ηπειρωτό - ιλλυρικόν λαόν...».

Ακόμη ο **Χρ. Ι. Σούλης**, στο λήμμα «Τσαμουριά» γράφει πως με την ονομασία αυτή «...καλείται η περιφέρεια της Ηπείρου η περιλαμβάνουσα τας επαρχίας Παραμυθίας, Φιλιατών, Πάργης και Μαργαριτίου, ως και τινά χωριά της επαρχίας Δελβίνου, εξικνούμενη παραλίως μεν από των εκβολών του Αχέροντος μέχρι του Βουθρωτού, μεσογειώς δε μέχρι των δυτικών υπωρειών της Ολύτσικας (Τομάρου)...», χωρίς να επιχειρεί την ετυμολόγηση του τοπωνυμίου.

Στο Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «ΗΛΙΟΥ», στο λήμμα «Τσαμουριά», σημειώνεται πως έτσι «...Εκαλείτο η σημερινή Θεσπρωτία, περιλαμβάνουσα τας επαρχίας Παραμυθίας, Φιλιατών, Πάργης, και Μαργαριτίου, και τμήμα της επαρχίας Δελβίνου... Παραλιακώς τα όρια της Τσαμουριάς εξεταίνοντο από των εκβολών του Αχέροντος μέχρι την παρά τον Βουθρωτόν εκβολών του ποταμού Ξούθου...»

Και στο λήμμα «Τσάμηδες», που υπογράφει ο **Χ. Β. Π.**, υποστηρίζεται ότι το όνομα αυτό έφεραν οι κάτοικοι της Τσαμουριάς της «πάλαι ποτέ σήμερον Θεσπρωτίας». Αναφέρεται, επίσης, ότι «...Το όνομά των προήλθε μάλλον από τον ποταμόν Θύαμιν (Καλαμάν) κατά παραφθοράν εις Τσάμην και οι παρά τούτον οικούντες Θυάμιδες, Τσάμηδες...».

Ακόμη, διευκρινίζεται πως «...Φυλή αλβανική δεν σημειούται εις την Ιστορίαν με τοιαύτην προσωνυμίαν, ως οι Λιάπηδες, Τόσκηδες. Οι Τσάμηδες ως Αλβανοί είναι επινόησις των τελευταίων χρόνων...». Αμέσως παρακάτω σχολιάζεται ότι «...Η ετυμολογία εκ του Ισάμ, αρνησίθρησκου Ηπειρώτου εκ Λεσκοβικίου και η κατά τον Πουκεβίλ από τους Σάμεις, εξ αρχαίου ηπει-

ρωτικού - ιλλυρικού λαού είναι αυθαίρετος, ως μη σημειωμένη που ιστορικά...». Και ακολούθως υποστηρίζεται: «...Τσάμηδες κυρίως εκαλούντο οι κατά τον 17ον και τον 18ον αιώνα ασπασθέντες την θρησκείαν του Μωάμεθ, ίνα περισώσουν τα υπάρχοντά των...Βραδύτερον επεκράτησεν η προσωυμία των Τσάμηδων εις όλον τον πληθυσμόν χριστιανικόν και μουσουλμανικόν...».

Στο λήμμα «**Τσαμουριά**» (η), στο Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ», εξηγείται πως ο όρος δηλώνει «...Περιοχή αποτελούσα το νοτιώτατον μέρος της Αλβανίας, μεταξύ Λιαπουριάς προς βορράν, του Ιονίου προς δυσμάς και της ίδιας Ηπείρου προς μεσημβρίαν και ανατολάς, αντιστοιχούσας προς την Χαονίαν...». Θεωρείται πιθανόν ότι «...η ονομασία αυτή προήλθεν εκ του ονόματος του ποταμού Θυάμιδος. (Η παρά τον Θύαμιν χωριά)...», και μνημονεύεται πως οι κάτοικοι της περιοχής καλούνται «**Τσάμηδες**».

Ο **Β. Σφυρόερας**, ιστορικός, ομότιμος καθηγητής στο πανεπιστήμιο Αθηνών, στο λήμμα «**Τσάμηδες**», στην εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος - Larousse - Britannica, στα 2007, ισχυρίζεται ότι πρόκειται για το «... όνομα των κατοίκων της Τσαμουριάς, που για την προέλευσή του οι ετυμολογίες που έχουν προταθεί δεν είναι πειστικές. Κατά τον μητροπολίτη Παραμυθίας Αθηναγόρα (Τσαμαντάς και Τσάμηδες, 1934) το όνομα προήλθε από κάποιον Ισάμ, κάτοικο του Λεσκοβικίου, που υπήρξε ο πρώτος αρνησίθρησκος κατά την τουρκική κατάκτηση. Σύμφωνα με άλλη άποψη, πρέπει να σχετιστεί με τον ποταμό Θύαμι, που διαρρέει την περιοχή της Τσαμουριάς...».

«**Τσάμης**, ο, Αρβανίτης· ίσως από το αρχαίο Θύαμις...», υποστηρίζει ο **Ν. Π. Ανδριώτης**, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στο Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής στα 1983, ενώ ο **Εμ. Κριαράς**, ομότιμος καθηγητής επίσης στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, στο Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας, στα 1995, στο λήμμα «**Τσάμης**» γράφει: «...αυτός που ανήκει στην αλβανική φυλή των Τσάμηδων...».

Ο **Γ. Μπαμπινιώτης**, γλωσσολόγος, ομότιμος καθηγητής στο πανεπιστήμιο Αθηνών, του οποίου διετέλεσε και πρόεδρος της συγκλήτου του, στο Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας, στα 1998, εξηγεί πως «**Τσαμουριά**», κατά την «Τουρκοκρατία» ήταν «...περιοχή της Θεσπρωτίας που περιλάμβανε την Παραμυθιά, την Πάργα, τις Φιλιάτες, το Μαργαρίτι και χωριά του Δελβίνου...», ενώ «**Τσάμης**, ο» είναι ο κάτοικος της Τσαμουριάς, περιοχής της Θεσπρωτίας (ειδικότερα) ο μουσουλμάνος αλβανόφωνος (Τουρκαλβανός) της Τσαμουριάς, που εξαιρέθηκε της ανταλλαγής πληθυσμών με την Τουρκία...». Και παρακάτω, αν και δέχεται πως η λέξη είναι αβέβαιου ετύμου, πιθανολογεί ότι προέρχεται ίσως από «...το αρχαίο **Θύαμις** ποταμός που διαρρέει την περιοχή, ή, κατ' άλλους, < **Σάμεις**, όνομα αρχαίου θρακο - ιλλυρικού λαού...».

Ας σημειωθεί, επίσης, πως στο Ελληνικό Λεξικό «**ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ - ΦΥΤΡΑΚΗΣ**», στα 1993, στο λήμμα «**τσάμικος**, ο, η, το», αναφέρεται πως το

επίθετο προέρχεται από το εθνικό «**Τσάμης**» - το οποίο ερμηνεύεται «Αρβανίτης» - κι αυτό ίσως από το αρχαίο **Θύαμις**.

Και στο Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας «ΠΑΠΥΡΟΣ», στα 2008, στο λήμμα «**Τσάμης, ο**» εξηγείται ότι οι **Τσάμηδες** είναι «οι κάτοικοι της Τσαμουριάς, περιοχής της Ηπείρου» και θεωρείται πιθανή η προέλευση της λέξης από το αρχαίο **Θύαμις**, όνομα ποταμού της Ηπείρου.

Στο μεταξύ, ο **Ευ. Αθ. Μπόγκας**, Ηπειρώτης λόγιος, στο γλωσσάρι της Θεσπρωτίας, που περιλαμβάνεται στο πόνημά του «Τα Γλωσσικά Ιδιώματα της Ηπείρου», στα 1966 γράφει: «...Τσιάμηδες (οι) (τσιάμ'δες στα Γιαννιώτικα) οι κάτοικοι της Τσαμουργιάς. Η λέξη από το Θύαμις, αρχαία ονομασία του ποταμού Καλαμά, οι Θυάμιδες, Τσάμικο δε η χώρα των Τσάμηδων, Θυάμικο > Τσάμικο. Το Τσιάμικο λεγόταν και Τσιαμουργιά, κατά τα αντίστοιχα ελληνοαλβανικά Λιαπουργιά, Λιουντζουριά, Γκεγκουριά...».

Και ο **Ν. Τσάκας**, Ηπειρώτης λόγιος από την Πάργα, στο σημείωμά του «Πάργα - Στεριά» δημοσιευμένο στην «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ», στα 1970, σημειώνει: «...τσάμης (ο) = κάτοικος του τσάμικου ή τσαμουρ(γ)ιάς. Κυρίως τσάμικο η περιοχή μεταξύ των ποταμών Αχέροντος και Καλαμά. Μεταφορικά ύπουλος, δόλιος, χωρίς εμπιστοσύνη. Αλβανική φράση «τσαμ' πα μπες'» = τσάμης άπιστος... ».

Αξιοπρόσεκτα είναι επίσης τα εξής:

- Στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, στα αντίστοιχα λήμματα, συναντάμε τα παρακάτω:

Τσάμι (το): Κοινή ονομασία του δένδρου πεύκη η χαλέπειος.

Τσάμερεν: Παλαιότερη ονομασία του χωριού Πεύκα του νομού Έβρου.

Τσαμί - Μαχαλέ: Παλαιότερη ονομασία του χωριού Κουβούκλιον του νομού Σερρών.

Τσαμούρ - νταλιάν: Ονομασία λιμνοθάλασσας στις εκβολές του ποταμού Μαιάνδρου στη Μικρά Ασία.

- Σε άλλες εγκυκλοπαίδειες ή λεξικά, η λέξη **τσάμι** (το) ερμηνεύεται ως «το πεύκο», «το ξύλο πεύκο», ή ως τουρκική ονομασία του δένδρου «πεύκη η χαλέπει(ι)ος».

- Στο Λεξικόν Ελληνο - Τουρκικόν, που συνέγραψε και εξέδωσε ο **Ι. Π. Παναγιωτίδης**, ενώ στη συγγραφή του συνέπραξαν ο **Γ. Γεωργιάδης** και «διακεκριμένοι ασιανολόγοι», στα 1897, δηλαδή πριν υιοθετηθεί το λατινικό αλφάβητο στην τουρκική γλώσσα, «**τζαμ αγαδλή**» σημαίνει «πεύκη (η), πεύκος (ο), πεύκον (το)» ή «ελάτη (η), έλατος (ο), έλατον (το)», η λέξη «**τζαμούρ**» ερμηνεύεται «λάσπη (η)», και «**τζαμουρλή**» σημαίνει «βορβορώδης (ο), λασπώδης (ο) ».

Διαπιστώσεις και επισημάνσεις

Απ' όλα όσα προεκτέθηκαν, διαπιστώνεται ότι κυρίαρχη άποψη για την ετυμολόγηση του εθνικού «**Τσάμης**» και του τοπωνυμίου «**Τσαμουριά**», στις σύγχρονες εποχές, είναι εκείνη που υποστηρίζει πως ονοματοδότης τους ήταν ο ποταμός **Θύαμις**. Ο ποταμός που πηγάζει στο νομό Ιωαννίνων, διαρρέει το βόρειο τμήμα του νομού Θεσπρωτίας, χύνεται στο Ιόνιο πέλαγος και σήμερα ονομάζεται **Καλαμάς**.

Όμως, η εκδοχή αυτή μειονεκτεί: Όσο και αν αναζητήσει κανείς, αποδεικνύεται μάταιος κόπος να εντοπίσει κάποια ιστορημένη, ή έστω φιλολογική μαρτυρία, κάποια ιστοριογραφική επιβεβαίωση ή παράδοση έστω, η οποία να μνημονεύει την ύπαρξη των τύπων «**Θυάμηδες**», «**Θυαμουρία**» ή κάτι ανάλογο, από την παραφθορά των οποίων να προέκυψε το εθνικό «**Τσάμης**» και το τοπωνύμιο «**Τσαμουριά**».

Πρόκειται για τύπους που δημιούργησαν, παλαιότερα, θρισμένοι εκφραστές μιας στρεβλής ελληνοκεντρικής αντίληψης της ιστορίας, και υιοθέτησαν νεώτεροι και σύγχρονοι νοσταλγοί της, προκειμένου να διατηρούνται και να αναπαράγονται παρωχημένα στερεότυπα της νεώτερης ιστορίας της χώρας μας.

Υποστηρίζεται, για παράδειγμα, από ορισμένους, χωρίς βεβαίως κάποια επιστημονική τεκμηρίωση, ότι **Θυαμουρία** ήταν η μεσαιωνική ονομασία της περιοχής, που αργότερα παραφθάρθηκε σε **Τσαμουριά**. Ωστόσο, στα χρόνια του Μεσαίωνα, η ευρύτερη περιοχή η οποία αναπτυσσόταν απέναντι της Κέρκυρας, μεταξύ Χιμάρας, Δελβίνου - που σήμερα ανήκουν στην Αλβανία - και Μαργαριτιού, καλύπτοντας εκτεταμένη ενδοχώρα, από το Ιόνιο πέλαγος μέχρι τις δυτικές παρυφές του σημερινού νομού Ιωαννίνων, συμπεριλαμβάνοντας το μεγαλύτερο τμήμα του σημερινού νομού Θεσπρωτίας, ονομαζόταν **Βαγενετία**. Τοπωνύμιο που εμφανίζεται και με τους τύπους «**Βαγενητία**», «**Βαγενιτία**», «**Βαγενιτεία**», και «**Βαγενετεία**» σε ιστορημένες ή φιλολογικές μαρτυρίες.

Πιθανοί ονοματοδότες του φέρονται οι **Βαϊουνήτες**, αλλά και **Βαϊουνίτες**, **Βαϊονίτες**, **Βαϊνουνίτες**, **Βοϊνίτοι** ή **Βοϊνίτζοι**. Πρόκειται για σλαβικό φύλο που εικάζεται πως εγκαταστάθηκε στην περιοχή κατά τα τέλη του 6ου μ.Χ. αιώνα και στις αρχές του 7ου. Βεβαίως, η ετυμολογική αυτή εκδοχή αμφισβητείται από διάφορους, όπως άλλωστε και η υπόθεση το τοπωνύμιο να ετυμολογείται από τη λέξη «βαγένι, το», δηλαδή το «βαρέλι».

Η **Βαγενετία** φαίνεται να αποτελεί περιφερειακή μονάδα του διοικητικού συστήματος της λεγόμενης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, με επικεφαλής άρχοντα, ο οποίος έφερε τον τίτλο «βασιλικός σπαθάριος». Η είδηση αυτή μαρ-

τυρείται σε «δύο εξόχως σημαντικά μολυβδόβουλλα»: το πρώτο του 8ου ή του 7ου μ.Χ. αιώνα, και το δεύτερο του 9ου ή του 10ου μ.Χ. αιώνα, καθώς μας ενημερώνει ο **Δ. Α. Ζακυθινός**, βυζαντινολόγος, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Αθηνών και ακαδημαϊκός, στο μελέτημά του «Περί διοικητικής διαιρέσεως εν των Βυζαντινών κράτει», που δημοσιεύει σε συνέχειες η «Επετηρίς Βυζαντινών Σπουδών», από τα 1941, και συγκεκριμένα στον ΚΑ΄ τόμο, στα 1951.

Η **αρχοντεία Βαγενετίας** «...ως διοικητική μονάδα αντικατέστησε τις διοικητικές λειτουργίες της παλαιότερης επαρχίας Παλαιάς Ηπείρου για το τμήμα αυτό της περιοχής...» σχολιάζει ο **Ευ. Χρυσός**, καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας στο πανεπιστήμιο Ιωαννίνων παλαιότερα, στο πανεπιστήμιο Αθηνών κατόπιν, πρόεδρος της εκτελεστικής επιτροπής στο Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, στο σημείωμά του «Η μεταβατική περίοδος» στη συλλογική έκδοση «ΗΠΕΙΡΟΣ. 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού». Όπως μας ενημερώνει επίσης ο **Δ. Α. Ζακυθινός**, στις αρχές του 13ου μ.Χ. αιώνα η **Βαγενετία** εμφανίζεται ως «**χαρτουλαράτον**». Συγκεκριμένα στα 1204 μ.Χ. στο «Partitio Romaniae» με το οποίο οι Σταυροφόροι διεμοίρασαν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία όταν κατέλαβαν την Πόλη, αναφέρεται ότι το **χαρτουλαράτο Βαγενετίας** ανήκει στο θέμα Δυρραχίου. Και συνεχίζοντας ο **Δ. Α. Ζακυθινός** προσθέτει πως σε βενετικό έγγραφο, που εκδόθηκε τον Οκτώβριο στα 1205 μ.Χ., μνημονεύεται το «**catepanikium Vagenetie**», δηλαδή το «**κατεπανίκι ή καπετανίκιο Βαγενετίας**», ενώ ο **Λ. Γ. Βρανούσης**, που υπογράφει το λήμμα «**Βαγενετία ή Βαγενιτία (η)**», στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, στο συμπλήρωμά της, στα 1957, ισχυρίζεται ότι «...Μετά την ίδρυσιν του Δεσποτάτου της Ηπείρου ενεσωματώθη εις αυτό και η επαρχία Βαγενετίας η οποία συχνά μνημονεύεται ως **Θέμα Βαγενετίας**...».

Το «...**της Βαγενετίας Θέμα**, δηλ. την επαρχίαν την απέναντι της Κέρκυρας ούσαν...», προστάζει να σέβονται οι κατά καιρούς «ενεργούντες» στην περιοχή, ο Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας, επικυρώνοντας, τον Ιούνιο στα 1228, χρυσόβουλα προκατόχων του ηγεμόνων στο λεγόμενο «**Δεσποτάτον της Ηπείρου**», όπως μας παραδίδει ο **Ι. Α. Ρωμανός**, Κερκυραίος εκπαιδευτικός και λόγιος στην πραγματεία του «Περί του Δεσποτάτου της Ηπείρου», που εξέδωσε μετά το θάνατό του η οικογένειά του, και επιμελήθηκε ο **Λ. Σ. Βροκίνης**.

Το «**θέμα Βαγενιτίας**» μνημονεύεται και σε άλλο επίσημο βυζαντινό έγγραφο του 14ου μ.Χ. αιώνα. Πρόκειται για το χρυσόβουλο του Συμεών Ούρεση Παλαιολόγου, ηγεμόνα επίσης στο λεγόμενο «**Δεσποτάτον της Ηπείρου**», χρονολογημένο στα 1361 μ.Χ., που θησαυρίζει σε κείμενό του στα 1845, στην περιοδική του έκδοση «ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ Ή ΣΥΜΜΙΚΤΑ ΕΛ-

ΛΗΝΙΚΑ» ο **Α. Μουστοξύδης**, Κερκυραίος ιστορικός, λόγιος και πολιτικός.

Ο **Λ. Ι. Βρανούσης**, στο σημείωμά του που προαναφέρθηκε, διαπιστώνει πως «...κατά τας αρχάς του 15ου αιώνος διατηρείτο ακόμη ο τίτλος του «σεβαστοκράτορος Βαγενιτίας», η μεσαιωνική όμως ονομασία της ηπειρωτικής ταύτης περιοχής λησμονείται βαθμηδόν μετά την τουρκικήν κατάκτησιν το όνομα Βαγενιτία εξέλιπεν ολοσχερώς...».

Πάντως, όταν στην ευρύτερη περιοχή εδραιώθηκε η οθωμανική κυριαρχία, στα 1431 μ.Χ., σε κατάστιχο τιμαρίων του σαντζακιού Αρβανιτίας, δηλαδή σε, κατά κάποιο τρόπο, ένα οθωμανικό δελτίο κτηματολογίου της εποχής, που μας παραδίδει ο **Η. Inalcik**, Τούρκος ιστορικός, καθηγητής στο πανεπιστήμιο Άγκυρας, με τίτλο «Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid», στα 1987, μεταξύ άλλων, αναφέρεται και το «**Vilâyet-i Vayonetya**». Δηλαδή το «**βιλαγιέτι Βαγενετίας**», βαθμίδα της οθωμανικής περιφερειακής διοίκησης, η οποία ανήκε στο σαντζάκι Αρβανιτίας.

Ακόμη, όπως υπογραμμίζει η **Φλ. Ευαγγελάτου - Νοταρά** στην έρευνά της «Πληροφορίες για την Ήπειρο σε «σημειώματα» κωδικών», που δημοσιεύεται στα «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ**» στα 1985, ένα βιβλιογραφικό σημείωμα στα 1625 μνημονεύεται ότι συγγράφηκε «...δια χειρός Δανιήλ ιερομονάχου εκ της μεγάλης Βαγενετίας...». Και σε υποσημείωσή της παρατηρεί: «...Με το σημείωμα του έτους 1625 έχουμε μια μεταγενέστερη μνεία για την περιοχή της Βαγενιτίας ενώ σύμφωνα με την παλαιότερη έρευνα η τελευταία μαρτυρία της Βαγενιτίας ήταν του έτους 1443...».

«...Εκτός από το κατάστιχο των τιμαρίων του 1431, η Βαγενιτία εμφανίζεται και σε δύο κατάστιχα του κεφαλικού φόρου των ετών 1488/9 και 1490/1: και στα δύο αναγράφεται ως βιλαγιέτι Viyanite (ή Viyantiye)...», μας ενημερώνουν οι ιστορικοί **Αικ. Ασδραχά** και **Σπ. Ι. Ασδραχάς** στην παρέμβασή τους «Όρια και οικισμοί της Βαγενιτίας» που περιλαμβάνουν τα «Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτον της Ηπείρου (Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990)», τα οποία εξέδωσε ο Μουσικοφιλολογικός Σύλλογος Άρτας «**ΣΚΟΥΦΑΣ**».

Και προσθέτουν πως πλέον «...το όνομα της Βαγενιτίας περιορίζεται στην περιοχή του Δελβίνου...», ενώ στα τέλη του ΙΣΤ΄ αιώνα το όνομα «**Βαγενιτία**» απουσιάζει από το βιλαγιέτι Δελβίνου.

Στο μεταξύ η **Άννα Κομνηνή**, πορφυρογέννητη πριγκίπισσα, θυγατέρα του αυτοκράτορα Αλεξίου Α΄ Κομνηνού, στο ιστορήμα της «Αλεξιάς», όπου μεταξύ άλλων, περιγράφει επιχειρήσεις των Νορμανδών στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, προς τα τέλη του 11ου μ.Χ. αιώνα, αναφέρει πως ο ηγέτης τους Βοημούνδος «...καταλαμβάνει διά της Βαγενετίας τα Ιωάννινα...», κάπου μεταξύ 1080 και 1081 μ.Χ.

Τον 13ο αιώνα, ο **Δημήτριος Χωματηνός** που υπήρξε αρχιεπίσκοπος

Αχρίδας, την περίοδο 1215 - 1236 μ.Χ., σε κείμενά του μνημονεύει το «**θέμα Βαγενετίας**» με τους τύπους «**Βαγενητία**» και «**Βαγενιτεία**», όπως μας ενημερώνει η **Φλ. Ευαγγελάτου - Νοταρά**, στην έρευνά της που προμνημονεύθηκε. Επίσης την **Βαγενετία** μνημονεύει το «Χρονικόν των Ιωαννίνων», «...η ανώνυμος αυτή τοπική ιστορία, εξιστορούσα γεγονότα του β' ημίσεος του ΙΔ' αιώνα...», που αποδιδόταν παλαιότερα στους μοναχούς Κομνηνό και Πρόκλο, όπως σημειώνει ο **Λ. Ι. Βρανούσης** στην έρευνά του «Το Χρονικόν των Ιωαννίνων κατ' Ανέκδοτον Επιτομήν», στα 1965.

Ακόμη ο **Π. Αραβαντινός**, στο προαναφερθέν έργο του «Περιγραφή της Ηπείρου», μας εξηγεί ότι η **Βαγενετία** ήταν «...εν εκ των Θεμάτων της Παλαιάς Ηπείρου, όπερ περιλάμβανε κατά την εποχήν των Αγγελωνύμων Δεσποτών πάσαν την νυν Τσαμουριάν, ήτοι την παλαιάν Κεσσηνίαν, Θεσπρωτίαν και μέρος της Κασσωπαίας, καθότι εν των χρυσοβούλλω του δεσπότη Συμεών, εκδιδομένω κατά το 1361 απομνημονεύονται και χωρία τινά ανήκοντα εις το Βαγενιτιακόν θέμα...».

Και ο **Χρ. Χρηστοβασίλης**, Ηπειρώτης λογοτέχνης, δημοσιογράφος και πολιτικός στην πραγματεία του «Η Ήπειρος γεωγραφικώς και εθνολογικώς», που δημοσιεύεται στη μηνιαία επιθεώρηση «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ», έκδοση ομώνυμης εταιρείας - εδώ από ανάτυπό της στα 1905 - μας ενημερώνει πως «...το της Βαγενιτίας με πρωτεύουσαν τον Άγιον Δονάτον (νυν Παραμυθία)...», ήταν ένα από τα τέσσερα θέματα στα οποία «...Κατά τον μεσαιωνικόν Ελληνισμόν η Ήπειρος διηρείτο γεωγραφικώς και διοικητικώς...».

Και η κατακλείδα

Η προσεκτική και εις βάθος μελέτη, η ανάλυση και σύνθεση όλων των διαθέσιμων μαρτυριών για το θέμα μας, η αξιολόγησή τους οδηγεί, κατ' αρχήν, αβίαστα, σ' ένα ιστορικό δεδομένο: Οι **Τσάμηδες**, αρχικώς, υπήρξαν ένα από τα βασικά αλβανικά φύλα ή γένη ή εθνότητες, πιθανόν κλάδος των Τόσκηδων. Είναι άγνωστο με ακρίβεια το πότε εμφανίζονται στην ιστορία. Όπως άγνωστος είναι και ο ακριβής τόπος καταγωγής και προέλευσής τους, αλλά και ο χρόνος που διείσδυσαν και εγκαταστάθηκαν σε περιοχές της σημερινής νότιας Αλβανίας και της βορειοδυτικής Ηπείρου.

Βεβαίως, κατά τη μακρόχρονη παραμονή τους στην περιοχή που ονομάσθηκε «**Τσαμουριά**», τμήμα της ευρύτερης περιοχής της Ηπείρου, η οποία ιστορικά υπήρξε ένα «χωνευτήριο» εθνοτικών και πολιτισμικών συλλογικοτήτων ποικίλης προέλευσης, δέχθηκαν έντονες τις επιρροές των ντόπιων πληθυσμών. Στην ιστορική τους διαδρομή, άλλοι από τους **Τσάμηδες** συνταίριαξαν με τους ντόπιους ή αφομοιώθηκαν απ' αυτούς, άλλοι πάλι διατήρησαν

τα βασικά στοιχεία της ταυτότητάς τους. Πάντως, άφησαν πίσω τους, ακόμη και σήμερα, έντονα ίχνη: οικωνύμια, τοπωνύμια και μικροτοπωνύμια, οικογενειακά ονόματα, μουσικά ιδιώματα και χορούς.

Άγνωστος είναι επίσης και ο ακριβής χρόνος εμφάνισης του τοπωνυμίου «**Τσαμουριά**». Είναι βέβαιο, όμως, ότι στους ύστερους αιώνες της μακραίωνης οθωμανικής κυριαρχίας και στην περιοχή, το τοπωνύμιο ήταν σε ευρεία χρήση σε φιλολογικές μαρτυρίες, αλλά και σε επίσημα έγγραφα ως διοικητική μονάδα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: τμήμα περιφερειακής διάρθρωσής της στην ευρύτερη περιοχή της σημερινής Ηπείρου και της νότιας Αλβανίας.

Με δεδομένο πως οι **Τσάμπδες** ήταν αλβανικής καταγωγής, από κάθε άποψη είναι λογικό και επιβεβλημένο η, όποια, ετυμολογική προσέγγιση και ερμηνεία του εθνικού «**Τσάμης**» και του τοπωνυμίου «**Τσαμουριά**», να επιχειρείται με βάση την αλβανική γλώσσα, και να λαμβάνουν υπόψη τους τα ήθη και τις παραδόσεις των αλβανικών γενών.

Ιδιαίτερα είναι σκόπιμο να υπολογίζεται το γεγονός ότι στα αλβανικά φύλα ή γένη, που όλα τους στηρίζονταν στην πατριαρχική οργάνωση για μακραίωνες περιόδους, παρατηρείται πως το όνομα του ιδρυτή τους, του γενάρχη, αποτελεί και δομικό στοιχείο της λειτουργίας τους· όπως άλλωστε και η ονομασία του τόπου εγκατάστασής τους.

Είναι αξιοπρόσεκτο, όπως σε ιστοριογραφικές και φιλολογικές μαρτυρίες μνημονεύεται, ότι, στους ύστερους αιώνες του Μεσαίωνα, αλβανικές φατρίες ή φυλές είχαν ονομασίες προερχόμενες από το όνομα του ηγέτη τους, του γενάρχη τους.

Ο **Κ. Κρυστάλλης**, ο Ηπειρώτης «τραγουδιστής του χωριού και της στάνης», στο κεφάλαιο «Μαλακάσι» του μελετήματός του «Οι Βλάχοι της Πίνδου», που πρωτοδημοσιεύθηκε στην περιοδική έκδοση «ΕΒΔΟΜΑΣ», σε συνέχειες από τις αρχές Ιανουαρίου ως τις αρχές Αυγούστου στα 1891, και περιλαμβάνεται στα «ΑΠΑΝΤΑ» του τα οποία επιμελήθηκε ο **Γ. Βαλέτας**, μας πληροφορεί πως ο **Ιωάννης ο Καντακουζηνός** αναφέρει: «...οι τα ορεινά της Θετταλίας νεμόμενοι Αλβανοί αβασίλευτοι **Μαλακάσιοι, Μπούϊοι και Μεσαρίται** (ή **Μαζαρακαίοι**) από των φυλάρχων προσαγορευόμενοι...».

Ας σημειωθεί πως ο **Ιωάννης Καντακουζηνός**, ήταν ο αυτοκράτορας **Ιωάννης Στ' Καντακουζηνός**, ο οποίος βασίλευσε στην Κωνσταντινούπολη από τα 1347 έως στα 1354 μ.Χ. Ύστερα ασπάσθηκε το μοναχικό βίο με το όνομα **Ιωάσαφ**, και συνέγραψε ιστοριογραφία όπου, μεταξύ άλλων, περιγράφει γεγονότα της περιόδου 1320 - 1356 μ.Χ.

Επίσης, ο **Ι. Λαμπρίδης** στην «Περιγραφή των Κατσανοχωρίων», στα «Μαλακασιακά» του στα 1888, τα οποία περιλαμβάνονται στα προαναφερθέντα «Ηπειρωτικά Μελετήματα», γράφει: «...Από του 1321 ει μη πρότερον

κατ' αρχάς μεν εις τα μεθόρια Ηπείρου, Θεσσαλίας και Μακεδονίας, βαθμηδόν δε και καθ' άπαν το τμήμα τούτο κατώκουν λαοί από των ονομάτων αρχηγών αυτών, **Μαλακάσιοι, Μπούϊοι ή Μποϊάνοι**, οι πάντων θηριωδέστεροι και υψηλότεροι, και **Μεσαρίται**, και **Μαζαρακαίοι** καλούμενοι ίσως...». Και παρακάτω διαπιστώνει ότι «...ουκ ολίγοι εκ των ηγετών τουλάχιστον των λαών τούτων ήσαν Αλβανόβλαχοι τουλάχιστον, αν δεν ήσαν αμιγείς Αλβανοί...».

Πιστεύω, λοιπόν, ως ισχυρή την υπόθεση, και εξαιρετικά πιθανή και πειστική εκδοχή, **Τσάμης** να ήταν το «χαϊδευτικό» παρωνύμιο, το «χαϊδευτικό» παρατσούκλι του γενάρχη, του, πρώτου ανάμεσα στους πρώτους, ιδρυτή και αρχηγού της φυλής ή της εθνότητας ή του γένους των Τσάμηδων. Και σημαίνει, μεταφορικά, «ο ψηλός στο ανάστημα, ο εύρωστος στο σώμα» όπως «το έλατο» - λέξη που στην αλβανική γλώσσα αποδίδεται με το ρουσιαστικό **çam-i**, προφερόμενο στα ελληνικά «**τσιάμι**» - δηλαδή «ο λεβέντης» με άλλα λόγια.

Την άποψη αυτή, εκτός των άλλων, ενισχύουν παλαιότερες φιλολογικές μαρτυρίες, σύμφωνα με τις οποίες οι **Τσάμηδες** ήταν υψηλόσωμοι και εύρωστοι. Επίσης ανάλογες ετυμολογικές προσεγγίσεις προτείνονται, από διάφορους, και για τα άλλα αλβαγικά φύλα ή γένη.

Η συγκεκριμένη πρόταση, όντας άμεση, αποφεύγει δυσεξήγητα γλωσσικά φαινόμενα, τις κακοτοπίες της μεσολάβησης αμάρτυρων τύπων, τις ατεκμηρίωτες εικασίες και εικητολογίες, τις υποθέσεις επί υποθέσεων, που κατά καιρούς η γλωσσολογική φαντασία της εθνικής μας μυθοπλασίας επινόησε. Κι ακόμη λαμβάνει σοβαρά υπόψη της την αναντίλεκτη, κατά τη γνώμη μου, διαπίστωση και υπόδειξη που μας παραδίδει ο αείμνηστος γλωσσολόγος, πρωταργάτης της καθιέρωσης της δημοτικής γλώσσας στη δημόσια εκπαίδευση, **Μ. Τριανταφυλλίδης**: «...Από τα ξενόγλωσσα εθνικά πολλά γεννήθηκαν από παρατσούκλια, για κάποια ιδιότητα που συχνά εκφράζουν...».

Τσάμηδες, ακολούθως, ονομάσθηκαν τα μέλη του γένους, της φυλής ή της εθνότητας που ιδρυτής και αρχηγός τους ήταν ο **Τσάμης**, τα οποία, όταν σταθεροποίησαν τη διείσδυση και μετακίνησή τους σε περιοχές της σημερινής νότιας Αλβανίας και της βορειοδυτικής Ηπείρου ήταν και ονοματοδότες του τόπου εγκατάστασής τους: Ονομάσθηκε **Çameri-a**, που, όπως προαναφέρθηκε, ο **Κ. Ευ. Οικονόμου** εύστοχα επεξηγεί ότι σχηματίσθηκε από το **Çam** «ο **Τσάμης**», την περιεκτική αλβανική κατάληξη **-ëri**, και το επιτασσόμενο οριστικό άρθρο **-a**, όπως και άλλα αλβανικά τοπωνύμια. Και στην ελληνική γλώσσα έγινε **Τσ(ι)αμουρία, Τσ(ι)αμουριά, Τσ(ι)αμουργιά, Τζαμουρ(γ)ιά**, αλλά και **Τσιαμπουρ(γ)ιά**.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

53400

SB